

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Напрями реформування банківської системи України

студента 2 курсу, 7мз групи,
спеціальності 072«Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Омельчука
Сергія
Володимировича

Науковий керівник
канд. екон. наук
ст. викладач

Гвоздь
Віта
Степанівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга
Наталія
Петрівна

Київ 2019

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади реформування банківської системи України	5
Розділ 2. Діагностика процесу реформування банківської системи України	17
2.1. Тенденції розвитку банківської системи України	17
2.2. Оцінка напрямів реформування банківської системи України	27
Розділ 3. Перспективи розвитку банківської системи України на сучасному етапі	38
3.1. Обґрунтування факторів впливу на реформування банківської системи України	38
3.2. Шляхи реформування банківської системи України	45
Висновки та пропозиції	51
Список використаних джерел	55
Додатки	59

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобалізації економіки, коли виникають фінансові, банківські та валютні кризи, на перший план виходить питання забезпечення стабільності розвитку економічних систем, зокрема банківської.

В останні роки банківська система України пережила одну з найсильніших криз за всю свою історію. З початку 2014 року одночасно розпочались економічна криза, криза в банківській системі та політичній сфері, що спровокувало виведення з України мільярдів доларів, втрату банками ліквідності, девальвацію національної валюти. Для стримування цих процесів НБУ розпочав процес реформування банківської системи, де ключовим елементом стало очищення банківського сектору від фіктивних і неякісних банків - до початку 2018 року тимчасова адміністрація була введена в 94 банках, які не змогли провести докапіталізацію, виявилися неплатоспроможними. Однак це тільки частина заходів, які необхідно провести керівництву НБУ, щоб не тільки стабілізувати банківську систему, а й привести її у відповідність з тенденціями світової фінансової системи, де крім фінансових показників активно застосовують інноваційні підходи до запровадження маркетплейсів, цифрових технологій та боротьба з відмиванням коштів. В цьому контексті проблема реформування банківської системи набуває великого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реформування банківської системи є предметом дослідження багатьох вітчизняних авторів, серед яких: Черкашина К.Ф., Челобітько Г.В., Козак О.С., Гурняк І.Л., Маслій Н.Д., Лисенко К.А., Семенча І.Є., Письменний О.В. та інші. Окремим напрямком досліджень є оцінка стресостійкості банків та системи, що відображено в роботах П. Житного, І. Івасіва, Я. Костюченко, Б. Кишакевича, О. Криклій, С. Манжос, С. Шаповалова, М. Макаренко, А. Максимова, Н. Тарасевича. Проте динамічний розвиток банківського сектору потребує постійного та ретельного дослідження заходів реформування та їх впливу на стабілізацію банківської системи.

Метою дослідження є розгляд теоретико-методологічних та практичних засад реформування банківської системи України. **Завданнями** в роботі є:

- ✓ розкрити сутність банківської системи;
- ✓ визначити напрями реформування банківської системи України;
- ✓ оцінити результативність проведених реформ у банківській сфері та сформулювати пропозиції.

Об'єктом дослідження є процес реформування банківської системи України.

Предметом дослідження є інструменти та методи реформування банківської системи України.

Методи дослідження. Теоретичною основою випускної кваліфікаційної роботи є загальнонаукові методи пізнання: порівняння, аналіз, синтез, системність, комплексність, гіпотеза, аналогія, історизм.

Інформаційна база. Інформаційну базу роботи становлять праці вітчизняних та закордонних науковців та статистична інформація Національного банку України, зокрема «Звіт про фінансову стабільність».

Практичне значення одержаних результатів. Полягає у запропонованні шляхів реформування банківської системи України.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним дослідженням автора, що базується на роботах науковців, нормативній базі та власних розрахунках, запозичення мають відповідні посилання.

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в науковій статті: Омельчук С. Основні напрями реформування банківської системи України. *Управління діяльністю фінансових установ: зміни стереотипів: зб. наук. ст. студ. заочної форми навч.* / відп. ред. Н.П. Шульга. Київ: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2019. 308 с.

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків та пропозицій, списку використаних джерел (із 41 позиції) та додатків. Обсяг роботи складає 54 сторінки, ілюстрованих 5 табл., 8 рис., 6 додатками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Фінансовий сектор – одна з найважливіших сфер національної економіки, де відбувається трансформація фінансових ресурсів. Найпотужнішими учасниками фінансового ринку є банки, що в сукупності утворюють банківську систему. Вона є найбільшим сегментом вітчизняного фінансового сектору, на неї припадає 93% загальних активів фінансових установ. Характерною особливістю розвитку банківської системи в останній період часу є стрімкі зміни в умовах діяльності банків, переформатування, вплив діджиталізації та зміни у поведінці і вподобаннях клієнтів. Саме тому слід зрозуміти в чому полягає суть самої банківської системи та основних засад її реформування.

Банківська система являє собою єдину систему, підпорядковану головній меті - забезпечувати ефективний обіг фінансових ресурсів у державі. Від того, наскільки раціонально організована банківська система, наскільки вона відповідає економічній політиці держави, етапу розвитку економіки, залежить ефективність руху фінансових ресурсів і розвиток економіки. [1, с. 145]

Особливості взаємодії банків із суб'єктами ринку відображають такий рівень організації економічних відносин, за якого діяльність кожної конкретної банківської установи, на відміну від підприємств небанківського типу, не може розцінюватись як відокремлене функціонування, оскільки банки через свою специфіку значно впливають на життєдіяльність суспільства. [2, с. 79]

У зв'язку з цим ефективне функціонування банків можливе лише за умов певного рівня єдності, що відображає координацію їхніх дій і тісні взаємозв'язки у рамках єдиного механізму контролю й нагляду. Сукупність таких взаємозв'язків виражає конкретну форму діяльності банків і практичної організації банківської справи у кожній країні - банківську систему.

Труднощі із формуванням обґрунтованої концепції функціонування банківської системи зумовлені відсутністю у наукових працях належної

теоретичної основи аналізу сутності банківської системи. Виділяють два підходи до оцінки суті банківської системи:

1-й підхід - характеризує банківську систему як просте поєднання банків;

2-й підхід - ототожнення банківської системи з кредитною системою — системою банківських і небанківських кредитно-фінансових установ.

У першому випадку банківську систему визначають переважно так: «Банківська система - це сукупність банків і банківських установ, які виконують належні їм функції» або так: «Банківська система - сукупність різних видів банків і банківських інститутів у їхньому взаємозв'язку, що наявна в тій чи іншій країні у певний історичний період» [3, с. 300].

У другому випадку до складу банківської системи окремими авторами зараховуються кредитно-фінансові установи, які не лише за визначенням, а й за своєю економічною суттю належать до небанківських фінансових інститутів, - фонди спеціального призначення, товариства взаємного кредиту, ломбарди. Однак, це не зовсім правомірно не лише в економічному, а й в правовому сенсі.

Нормативний підхід до розуміння суті банківської системи співпадає з першим підходом. Так, ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» дає таке визначення банківської системи: банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України. [4]

З урахуванням зазначених моментів прийнятнішим видається перший підхід до розуміння суті банківської системи, однак і він не позбавлений певних недоліків, адже банківська система не лише просте поєднання банків певної країни. Це складний господарський організм, необхідність функціонування якого зумовлена цілим комплексом організаційно-економічних умов. [5, с. 107]

Тобто, банківська система - законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і функціонально взаємоув'язані в самостійну економічну структуру. [6]

Отже, чітке формулювання умов має стати вихідним моментом процесу дослідження як власне теоретичних аспектів сутності банківської системи, так і її ролі в економіці. До основних організаційно-економічних умов, які визначають потребу системного оформлення і впорядкування банківської діяльності, слід віднести такі [5, с. 107]:

1. Необхідність регулювання грошового обігу в країні у зв'язку з наявністю у банків можливості застосування емісійного механізму в ході здійснення своїх основних операцій. Тільки за цієї обставини створюється можливість для забезпечення економіки країни оптимальною кількістю платіжних засобів, а функціонування банків у межах системи є необхідною умовою стабільності грошового обігу як фактору розвитку національної економіки.

2. Необхідність організації платежів у економіці, що пов'язано з опосередковуванням банками обігу грошової маси. Важливості нормального функціонування підприємств усіх секторів економіки вирішальною мірою залежать від своєчасності й повноти розрахунків, що здійснюються банками.

3. Необхідність підтримання стабільного функціонування банків як гарантії збереження коштів клієнтів і забезпечення кредитування економіки. Стійкість роботи банків вважається одним із пріоритетів економічної політики держави, бо від цього залежать макроекономічна стабільність і економічне зростання в країні. У зв'язку з цим необхідною умовою діяльності банків є організація ефективного нагляду, що передбачає необхідність формування єдиного організаційного поля, у якому банківська справа піддається регламентації й регулюванню.

Таким чином, сукупність розглянутих організаційно-економічних умов визначає необхідність формування банківської системи як цілісної і регульованої певним чином структури, яка охоплює усі банки країни, на відміну від інших суб'єктів економічних відносин, що діють у межах чинного законодавства на цілком самостійних засадах. [5, с. 108]

Отже, сутність банківської системи - це не механічне повторення суті банків, які її утворюють, а якісно новий, вищий рівень економічних відносин,

що характеризуються взаємодією банківських установ, визначаючи їхню роль в економіці як цілісної системи. Це означає, що як банківська система загалом, так і кожний її елемент мають відповідати вимогам конкретного етапу суспільного розвитку, тобто, характер, цілі, тенденції, напрями діяльності, умови надання послуг повинні бути адекватними реальним потребам національної економіки.

Самостійність банківської системи як економічної структури має подвійне спрямування: відносно окремих банків як її структурних елементів; відносно інших подібних великих систем, які функціонують в економіці паралельно з банківською [7, с. 437]. Відносно окремих банків самостійність системи проявляється у специфічних цілях та функціях її порівняно з цілями та функціями банків.

Головною ціллю діяльності окремих банків є одержання прибутку. Стосовно банківської системи ця ціль зміщується на другий план, залишаючись лише ціллю окремих банків. На перше місце в системі виходять такі цілі:

- забезпечення нагляду і регулювання банківської діяльності з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами. Ця ціль вступає в певну суперечність із забезпеченням прибутковості банків;
- забезпечення надійності і стабільності функціонування банківської системи в цілому з метою стабілізації грошей та безперебійного обслуговування економіки. [7, с. 440]

Жодна з цих цілей не під силу окремому банку, тільки об'єднання їх в систему, робить їх досягнення реальним.

Не менш виразно проявляється відмінність функцій банківської системи як самостійної структури від функцій окремих банків. Банківська система спроможна виконувати три такі функції: трансформаційну; створення платіжних засобів та регулювання грошового обороту (емісійну); забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційна). [7, с. 442]

Трансформаційна функція банківської системи базується на аналогічній функції окремих банків. Проте вона не є сумою механічного складання подібної функції всіх банків, що входять у систему. У масштабах системи виникає якісно

нова функція трансформації - більш масштабна, більш глибока, більш завершена й ефективна, ніж сума трансформаційних потенціалів окремих банків; Це зумовлюється двома обставинами:

- по-перше, в трансформаційний процес активно включається центральний банк. Як банк банків він активно здійснює всі види трансформаційних процесів на міжбанківському рівні. Через механізми рефінансування центральний банк трансформує ресурси грошового ринку і за строками, і за розмірами, і за ризиками, і в регіональному аспекті, та ще й у більших масштабах, ніж окремі комерційні банки. Він завершує трансформаційні процеси в межах усього грошового ринку, розпочаті безпосередньо комерційними банками.

- по-друге, система істотно підвищує трансформаційний потенціал вузькоспеціалізованих банків. Умонтовані в систему, вони дістають можливість виконувати цю функцію в кооперації з універсальними банками. Спільно, як складові системи ці банки можуть забезпечити весь комплекс трансформації грошового капіталу на ринку.

Функція створення платіжних засобів і регулювань грошового обороту (емісійна) полягає в тому, що банківській система змінює масу грошей в обігу, збільшуючи і зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші. Іншими словами, банківська система управляє пропозицією грошей. [7, с. 446]

Це ключова функція банківської системи. У її виконанні беруть участь усі ланки системи - центральний банк, усі банки другого рівня. Вона стосується усіх напрямків банківської діяльності, насамперед кредитної.

Функція забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційна) пов'язана з надзвичайно високою ризикованістю банківської діяльності. Банки, на відміну від інших економічних суб'єктів, криють у собі підвищену загрозу дестабілізації власної діяльності, розладу усього грошового ринку, провокування загальноекономічної кризи. Тому кожний окремий банк не може виконувати стабілізаційної функції, а скоріше навпаки. [7, с. 448]

Виконання банківською системою стабілізаційної функції проявляється у прийнятті законів та нормативних актів, що регламентують діяльність усіх її ланок та створення дієвого механізму нагляду за банками. Це створює механізми забезпечення стабільності банківської діяльності, які включають:

- страхування банківських ризиків, передусім кредитних;
- страхування банківських депозитів, насамперед фізичних осіб;
- створення резервів для покриття збитків від кредитних ризиків;
- створення механізму обов'язкового резервування банківських депозитів;
- централізоване встановлення економічних нормативів та створення централізованого нагляду і контролю за банківською діяльністю;
- створення механізму рефінансування банків;
- узаконення різних механізмів формування капіталу. [2, с. 80]

У цих заходах виявляється організаційно-правове забезпечення стабілізаційної функції банківської системи. Кожний із них може бути реалізований лише в межах системи і є специфічним інфраструктурним елементом, що перетворює сукупність банків у банківську систему.

Банківська система має певні специфічні риси, а саме [7, с. 468]:

- поєднання багатьох однотипних елементів, які підпорядковуються однаковим цілям. У банківській системі такими елементами є окремі банки; однаковість цілей усіх банків виявляється в боротьбі кожного з них за прибутковість і ліквідність;
- динамічність системи. Банківська система постійно розвивається, адаптуючись до зміни економічної ситуації в країні. Так, з початком ринкової трансформації економіки Україна адаптувала свою банківську систему відповідно до вимог ринку і продовжує її вдосконалювати в міру побудови ринкової економіки: зростає кількість банків, удосконалюються методи банківської діяльності, розширюється коло їх операцій тощо,
- відносна закритість системи. Банківська система концентрується на специфічній діяльності, пов'язаній з грошовою сферою. Наприклад, банкам в Україні заборонено займатися виробничою діяльністю, торгівлею, тощо. З

іншого боку, суб'єктам інших систем заборонено займатися суто банківською діяльністю. Більше того, багато банківської інформації є по закону банківською таємницею і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи. Водночас ця закритість є досить відносною. Адже банки функціонально постійно взаємодіють з іншими системами, зазнають впливу з боку останніх і самі проникають у сфери їх функціонування. Крім того, тенденція розвитку світової банківської системи сьогодні йде в бік побудови відкритої системи (open banking) через API, тому ця риса скоро перестане бути актуальною;

- саморегуляція системи. Банківська система має здатність до самонастроювання, саморегулювання: якщо один із банків банкрутує, його «нішу» негайно займають інші; якщо змінюється економічна ситуація в країні, банки негайно адекватно змінюють методи діяльності, як це сталося в Україні в період гіперінфляції 1992-1994 рр., коли всі банки перетворилися в універсальні;

- дворівнева побудова. На першому рівні знаходиться один банк (або декілька банків, об'єднаних спільними цілями і завданнями). Такій установі надається статус центрального банку. На нього покладається відповідальність за вирішення макроекономічних завдань в грошово-кредитній сфері, перш за все - підтримання сталості національних грошей та забезпечення сталості функціонування всієї банківської системи. Хоч ці завдання вирішуються за участю всіх банків, проте успіх може бути досягнутий тільки при відповідній координації зусиль кожного з них. Покладається така координація на центральний банк, для чого він законодавче наділяється відповідними повноваженнями. На другому рівні банківської системи знаходяться решта банків, які прийнято називати комерційними банками [8, с. 26]. На відміну від центрального банки покликані обслуговувати економічних суб'єктів. Саме через ці банки банківська система обслуговує економіку відповідно до задач, що випливають з монетарної політики. Тому банки можна розглядати як фундамент всієї банківської системи, вершиною якої є центральний банк. Прикладом дворівневої банківської системи є банківська система України, яка представлена Національним банком України та рядом банків;

- поглиблене, централізоване регулювання діяльності кожного банку окремо і банківської діяльності в цілому;
- централізований механізм контролю руху банківських резервів;
- наявність загальносистемної інфраструктури, що забезпечує функціональну взаємодію окремих банків;
- гнучке поєднання високого рівня централізованої керованості банківської системи зі збереженням повної економічної самостійності і відповідальності за результати своєї діяльності кожного окремого банку, що входить у систему.

Відповідно до умов розвитку економічної системи банки України можуть бути класифіковані (дод. А, дод. Б). Наведена класифікація банків України є підґрунтям для розгляду питання її реформування.

Згідно Вікіпедії, реформа (лат. *reform*, фр. *Réforme* — «перетворюю», «змінюю»). Реформа може трактуватись, як «re-» і «form», тобто зміна форми будь-якого об'єкту, відносно якого здійснюється реформування. Тобто – це комплекс заходів, якими вводяться на заміну старих нові відносини в будь-якій сфері, що призводить до зміни умов діяльності всіх. Зміна умов діяльності ще має наслідком і викорінення негативних явищ, які за попередніх умов народилися і процвітають. Нові умови діяльності вводяться законодавчим шляхом. [10]

Процес реформування відбувається за умови неможливості при існуючому стані мати позитивний розвиток країни або сфери життя суспільства. Метою реформування є досягнення нового стану, в якому перешкоди позитивному розвитку, які існували в попередньому стані, існувати не можуть.

Отже, на нашу думку, реформування банківської системи України – це комплекс заходів щодо глибокої, докорінної зміни усіх усталених принципів функціонування та регулювання банківської системи, що приводять до формування якісно нових ознак для всіх учасників системи.

Поштовхом до проведення реформи фінансового сектору України (складовою якого є банківська система) стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ключовим документом реформи є Комплексна програма розвитку

фінансового сектору України до 2020 року, яку було ухвалено у червні 2015 року та оновлено в січні 2017 року. Крім того, було прийнято ряд інших документів (дод. В).

Одним з головних напрямків реформування банківської системи України є реорганізація з метою наступного проведення заходів з підвищення фінансової стійкості, капіталізації, конкурентоспроможності та ресурсного потенціалу банків і формування оптимальної їх кількості.

У статті 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» сказано: «Банк може бути реорганізований за рішенням власника банку. Реорганізація банку здійснюється через злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми» [4].

Для подальшого реформування банківської системи України актуальним є підвищення рівня капіталізації банків завдяки їх реорганізації шляхом злиття, поглинання та приєднання.

У Положенні НБУ про особливості реорганізації банку за рішенням його власників зазначено, що злиття банків - виникнення нового банку- правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з їх припиненням ($A + B = C$), а приєднання банків - припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усього майна, прав та обов'язків іншому банку- правонаступнику ($A + B = A$) або ($A + B = B$).

Слід зазначити, що у банківському законодавстві України відсутній термін «поглинання». На думку І. В. Краснової, А. В. Нікітіна при поглинанні акції або активи банку, що поглинаються, стають власністю покупця. При цьому банк продовжує функціонувати [11]. Прикладами поглинання у банківській системі України є участь іноземних та вітчизняних інвесторів у реорганізації та капіталізації вітчизняних банків шляхом купівлі їх акцій.

Процеси злиття, поглинання та приєднання банків передбачають збільшення розміру капіталу через об'єднання кількох індивідуальних капіталів в один, зменшення кількості банків з одночасним зростанням концентрації

банків, що залишилися [12, с. 431]. У процесі злиття і поглинання на банківському ринку відбувається консолідація та концентрація капіталу.

Необхідність консолідації капіталу у вітчизняній банківській системі зумовлена великою кількістю невеликих банків, технологічно і територіально нерозвинених та неможливістю виконати вимоги НБУ.

Методи злиття і поглинання залежать від організаційно-правового типу власності банківських установ, що реорганізуються. Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства або кооперативного банку [4]. Саме тому всі угоди проходять у чотирьох формах продажу акцій, зокрема:

1. Метод повного продажу, який характеризується купівлею контрольного пакету акцій (більше 90% акцій), в результаті чого банк стає власністю покупця.
2. Продаж банку з подальшим спільним веденням бізнесу.
3. Ринковий продаж акцій через внутрішні фондові майданчики.
4. Публічне розміщення акцій (IPO) українських банків на світових фондових біржах [13, с. 226].

Перший метод повного продажу є найбільш поширеним. Другий метод є досить специфічним через належність банківських установ до певних промислових груп, внаслідок чого купівля відбувається разом із рахунками корпоративних клієнтів (покупець не зацікавлений у повній купівлі такого банку, адже після його приєднання клієнти будуть залишатися в розпорядженні попередніх власників). Третій метод при необхідності підвищення капіталізації є найбільш привабливим для середніх і великих банків, чії акції обертаються на ринку без обмежень. Вигідність четвертого методу підвищується при необхідності збільшити капітал до відповідного обсягу і не бути проданим стратегічному інвестору. IPO має бути пріоритетним напрямом розвитку внутрішнього фінансового ринку, як альтернатива залучення стратегічних інвесторів та прямих продажів [14].

У свою чергу, незалежно від обраного методу продажу, банківські установи навіть під час фінансової кризи отримували значні прибутки від

продажу акцій іноземним інвесторам, адже вартість українських банків була досить високою, а в окремих роках - навіть дещо завищеною.

Відповідно до «Стратегії Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути», основними методологічними принципами реорганізації банків мають бути [15]:

1. Пріоритетність інтересів суспільства, держави і банківської системи загалом та вкладників і кредиторів перед інтересами окремого банку.
2. Досягнення сегеративності - результативні показники діяльності новостворених банків мають бути кращі, ніж банків, що реорганізуються.
3. Застосування реорганізації як засобу оздоровлення проблемних банків.
4. Підвищення фінансової стійкості банків.
5. Забезпечення безперервної роботи банків, які реорганізуються.

В Україні, як і в інших країнах світу, для процесів злиття, поглинання та приєднання властива хвилеподібна тенденція, що зумовлено, насамперед, циклічністю розвитку світової та національної економік [16].

У розвитку реорганізації банків в Україні можна виокремити декілька етапів. На всіх етапах відбувалася реорганізація банків шляхом зміни їх організаційно-правової форми.

На першому етапі, який тривав з 1991 року і до фінансової кризи 1998 року, відбувалося перетворення державних банків у комерційні.

Другий етап, який тривав після кризи з 1999 р. по 2004 р. характеризувався об'єднанням вітчизняних банків. З початку 1999 р. по 2004 р. відбулось більше 10 процесів злиття та приєднання банків [17, с. 63].

Третій етап тривав з 2005 р. по 2009 р. Починаючи з 2005 р. спостерігається активізація ринку угод злиття та поглинання банків в Україні за участю іноземних інвесторів [18, с. 47]. Насамперед це може пояснюватися лібералізацією банківського законодавства у сфері проникнення іноземного капіталу [8, с. 205-206]. Так, у 2005 р. однією з перших значних угод була угода про купівлю АППБ «Аваль» групою «Raiffeisen International», група «BNP Parafrs Group» (Франція) придбала 51% акцій АКІБ «УкрСиббанк» за 325 млн.

дол. США, північно-європейська фінансова група Skandinaviska Enskilda Banken (SEB) придбала більше 98% акцій банку АЖІО [19, с. 47; 20]. Загалом у 2005-2009 роках завершено 32 угоди зі злиття й поглинання, з 2009 року активність цих процесів знижується через світову фінансову кризу [19, с. 205-206].

На четвертому етапі, який розпочався після кризи і триває з 2010 р. відбувається активізація на ринку злиття, поглинання та приєднання банків.

Ситуація 2010-2019 років характеризується укладанням угод злиття та приєднання між банками трьох груп і банками всередині кожної групи, об'єднанням вітчизняних банків та виходом іноземних інвесторів з ринку.

Якщо в докризовий період ринок злиттів, поглинання та приєднання в Україні характеризувався високими темпами розвитку, то в період кризи та після неї характеризується повільним відновленням [20]. До того ж за нових умов він стає більш цікавим, оскільки кожна угода є унікальною. Сучасні угоди не характеризуються згодою покупців переплачувати заради частки на ринку.

Інтерес до наших банківських установ у докризовий період пояснюється високими темпами зростання, зокрема щорічним зростанням кредитного портфелю банків. Після кризи фінансовий стан банків погіршується, зобов'язання зменшуються, що не сприяє відродженню процесів злиття та приєднання. Також стримуючим чинником відновлення процесів реорганізації банків є неможливість об'єктивно оцінити вартість банківської установи. Неefективними прикладами реорганізації у банківському секторі України, на нашу думку, є процеси, після яких банки- правонаступники одержували не прибутки, а збитки, в окремі з них була введена тимчасова адміністрація, потім вони визнані неплатоспроможними і виведені з ринку шляхом ліквідації. Насамперед, це АТ «Банк «Таврика», АКБ «Автокразбанк», ПАТ «КБ «Надра», АТ «Брокбізнесбанк», АТ «Дельта Банк» та ін.

Отже, банківську систему як структурне утворення можна розглядати і як підсистему економічної системи із певною самостійністю й можливостями саморегулювання. Тому процеси її реформування здійснюються постійно.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Тенденції розвитку банківської системи України

Банківська система України має неабиякий вплив на економіку, визначає основні тенденції розвитку держави. Тому важливо проаналізувати як змінювався банківський сектор протягом останніх десяти років та під впливом яких факторів він перебував.

Перш за все, слід зазначити суттєве скорочення банків, їх кількість скоротилась із 175 до 77 (рис. 2.1). На зменшення впливало надзвичайно багато факторів, які мають як зовнішній, так і внутрішній характер для самого банку.

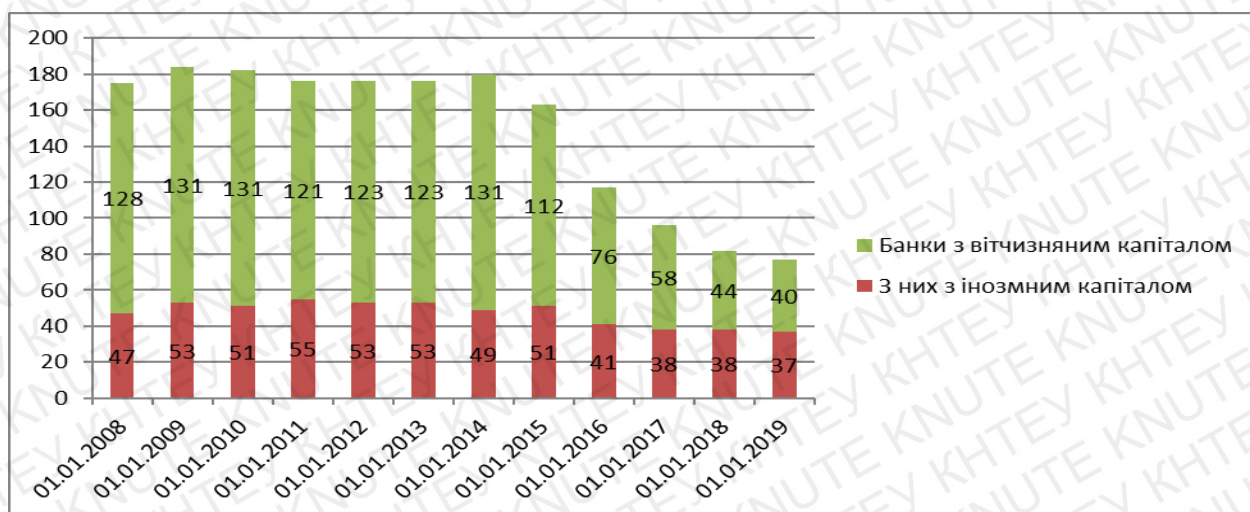

Рис. 2.1 Динаміка кількості банків України за 2008-2019 рр. (станом на 01.01), од.*

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Перетворення в банківській системі України, починаючи з періоду її становлення до поточного часу, свідчать про активний пошук та використання вітчизняними банками відповідних інструментів та методів, які сприяли б налагодженню ефективної роботи системи швидкого реагування та оптимальної адаптації діяльності банків до зміни факторів середовища.

Існування такої системи передбачає виникнення можливостей вибору несуперечливих стратегій діяльності банку, що дозволяють нівелювати негативні тенденції в роботі банку та оптимальним чином використовувати його конкурентні переваги.

На нашу думку, сьогодні найвпливовішими факторами щодо зменшення кількості банків є політико-правові та науково-технічні, адже на даний момент банки виходять із ринку лише через те, що не можуть відповідати стандартам, які закладені в нормативних актах. Вагома роль припадає і на інновації, через які клієнт готовий змінити банк.

Правові фактори впливу з точки зору нормативно-правового забезпечення банківської діяльності 2008-2019 рр. стали відповідальними для банківської системи України. Протягом вказаного періоду були конкретизовані нормативно-правові акти НБУ, а також набули чинності нові редакції законів України, що регулюють банківську діяльність та затвердженні нові постанови для прозорості банківської системи і відсіювання банків із ризиком для банківського сектору. На рівні Верховної Ради були удосконалені такі законодавчі акти: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про Національний банк України». На основі яких були створенні постанови для покращення економічної ситуації в Україні. Одне із основних законодавчих актів є Положення про здійснення банками фінансового моніторингу. Вимоги цього Положення поширюються на банки, платіжні організації та членів/учасників платіжних систем, філії іноземних банків.

Постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу». [22] Це Положення визначає підстави і порядок запровадження Національним банком особливого режиму контролю за діяльністю банків і філій іноземних банків, застосування заходів впливу,

фінансових санкцій за порушення банками, філіями іноземних банків та іншими особами, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а саме: Закону про запобігання легалізації, Закону про банки в частині запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Фактори науково-технічного впливу відіграють значну роль у поточній діяльності банків, оскільки впровадження новітніх технологій ведення банківського бізнесу (різноманітних засобів електронного опосередкованого обслуговування, Інтернету, системи «Клієнт-банк», мобільного банкінгу тощо) дозволяє зайняти банкам вигідні конкурентні позиції серед інших банківських та небанківських установ на фінансовому ринку України. Зі зниженням кількості банків знизилось і кількість філій (рис. 2.2) підпорядкованих ліквідованим банкам. Цей фактор негативно вплинув на персонал банку та на ФГВФО, який був зобов'язаний виплатити кошти клієнтів на рахунках ліквідованих банків.

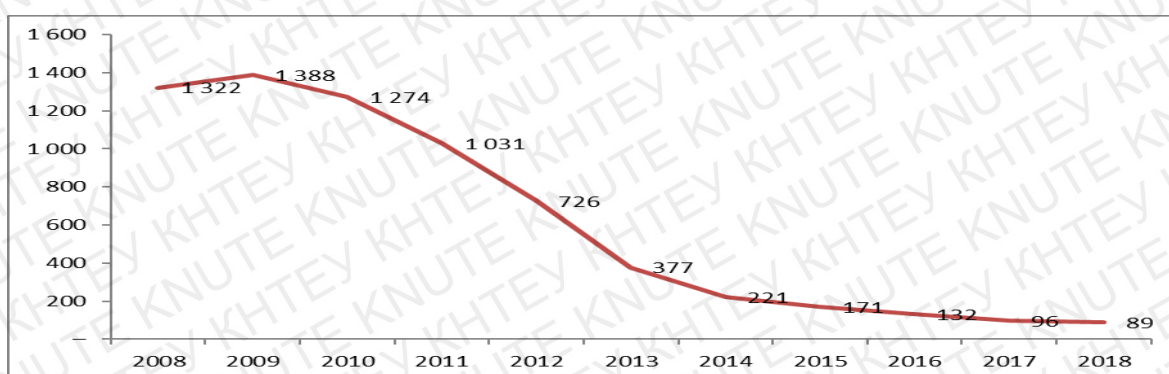

Рис. 2.2. Динаміка зменшення кількості філій банків в Україні за 2008-2018 рр. (станом на 01.01.), од.

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Однак, позбувшись від баластових банків, банківська система України дещо покращила показники своєї діяльності. Так, відбулось збільшення обсягів активів та пасивів (рис. 2.3 - 2.5, зроблені відповідно до дод. Г, Д).

Збільшення активних операція має причини. Порівняно із 2008 у 2019 році активи збільшились на 761368 тис. грн., що досить таки позитивно відображається на економіці України в цілому. До причин належать:

- зміни у законодавстві, які, з одного боку, підвищили вимоги до клієнтської бази, а з іншого надали можливість банкам більш ретельно підбирати користувачів своїх послуг та надавати кредити відповідно до матеріальної бази клієнта;
- репутація банків покращилася, послуги стали доступніші та якісніші;
- збільшення активів банків через велику кількість валютних кредитів, переведених у гривневому еквіваленті.

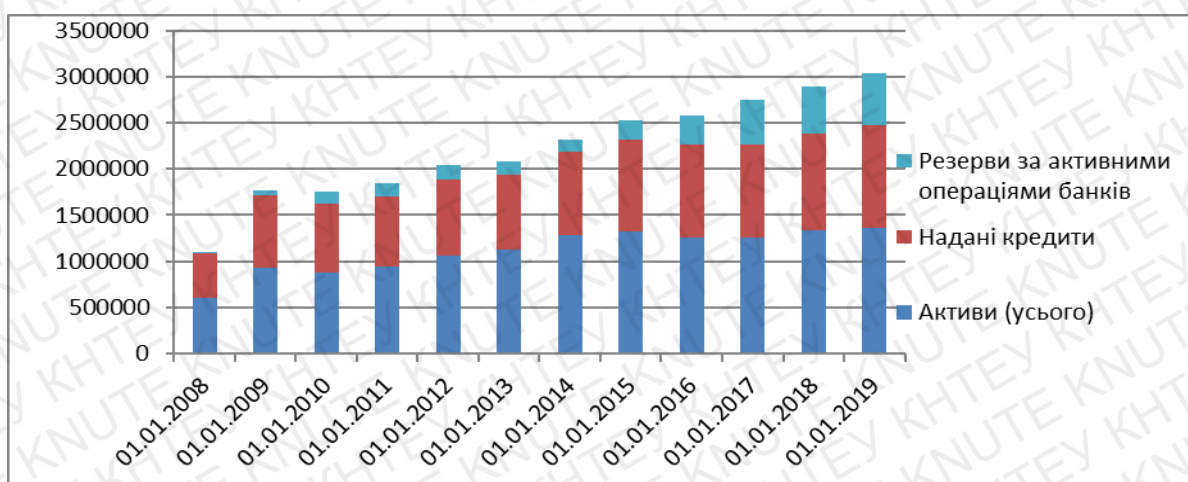
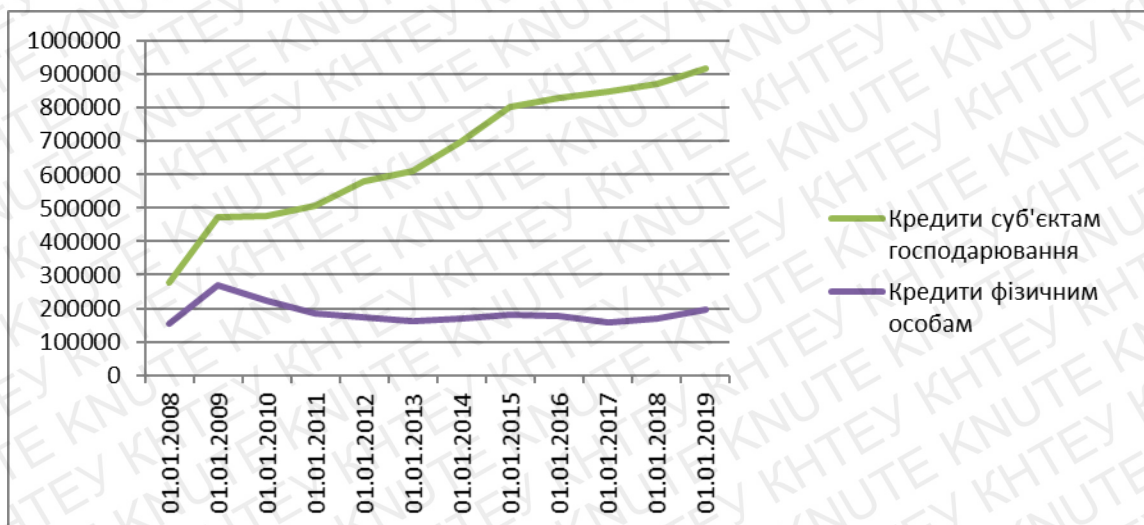

Рис. 2.3. Динаміка активів банків в Україні за 2008-2019 рр. (станом на 01.01.), тис. грн.

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Якщо ми подивимось на рис. 2.3, то можна побачити що активи різко зростали до 2015 року, що пов'язано із тим, за останні 4-5 років була велика кількість так званих «поганих» кредитів, які мали велику частку у банківській системі України та робили її надзвичайно ризиковою, і мають порівняно із 2008 різницю у 717456 тис. грн. та надалі активні операції банків були стабілізовані

та не мали різких підйомів порівняно із 2015 році та у 2019 р. досягли позначки 1360764 тис. грн., що на 43912 тис. грн. більше ніж у 2015. Це пояснюється стабілізацією ситуації в країні.

2.4. Динаміка кредитів банків в Україні за 2008-2019 рр. (станом на 01.01.), тис. грн.

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Досить таки цікаво, що різко зросли кредити суб'єктам господарювання та знизилась фізичним особам, як показано на графіку. Тому кредитні операції проведені за участі юридичних осіб склали 276184 тис. грн. у 2008 році та 919054 тис. грн. у 2019, темп приросту сягає 642870 тис. грн.. Має досить позитивний характер тенденція приросту надання кредитів суб'єктам господарювання, адже це показує, що банківська система України є комфортна для підприємств, тим самим приваблюючи їх.

Спостерігається доволі незначна зміна у кількості кредитів наданих фізичним особам, але збільшення було у 2009 році на 115224 тис. грн. та в подальшому показник йшов на спад та досягнув у 2019 році 196634 тис. грн. що на 72223 тис. грн. менше ніж у 2009. Банківська система стає більш очищена від кредитів, які їй шкодять та ризиковість всього банківського сектору зменшується, що проглядаються у довірі з боку корпоративних клієнтів, хоча також це може свідчити про зубожіння населення.

Надзвичайно важливим показником є кількість пасивних операцій по банківській системі. Рис. 2.5 та 2.6 демонструють, що банки зміцнили свій статутний капітал, здійснили реорганізацію, яка дозволила збільшити репутацію клієнта до банку, надали достатні послуги, які задовольняють потреби користувача. Вагомим внеском у покращення ситуації на ринку є науково-технічний прогрес. Робота банків прискорилась, наслідком чого стало легкість у проведенні операцій та їх швидкість оброблення. Інтернет-банкінг дозволив відкрити нові точки України з новими клієнтами, де будівництво відділення окремого банку не є рентабельним.

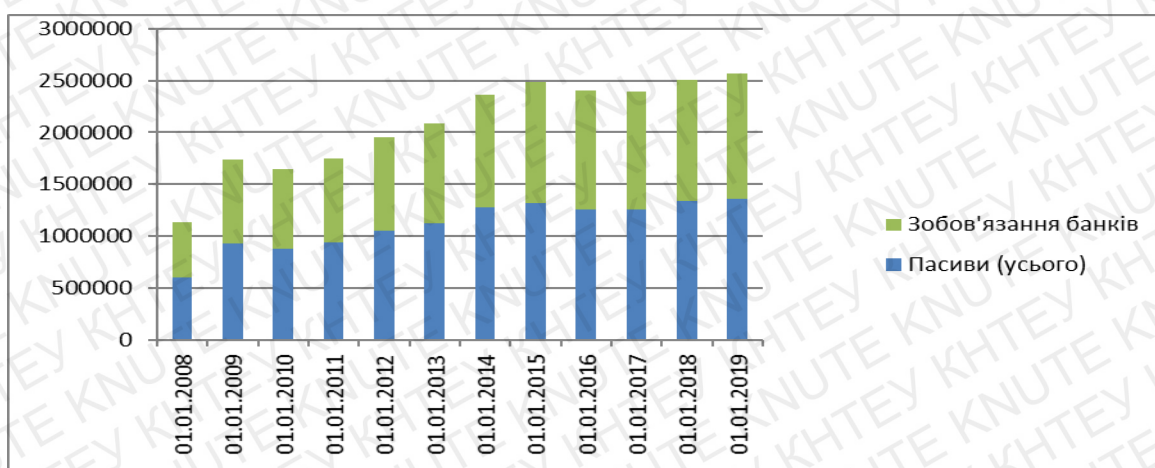

Рис. 2.5. Динаміка пасивів та зобов'язань банків в Україні за 2008-2019 рр. (станом на 01.01.), тис. грн.

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

На рис. 2.5 зображено збільшення пасивів із 2008 по 2019 роки. Показується, що пасиви зросли на 761368 тис. грн.. Беручи до уваги зобов'язання банків, вони склали 675296 тис. грн. Зростання пасивів вплинуло багато факторів, а саме зміни у законодавстві, які зобов'язують банки мати більший статутний капітал а саме 500 млн. грн., а у 2008 році 8 млн грн. На зобов'язання банків вплинуло також немало факторів: покращення стану в країні, удосконалення банків, покращення репутації та наукові новинки.

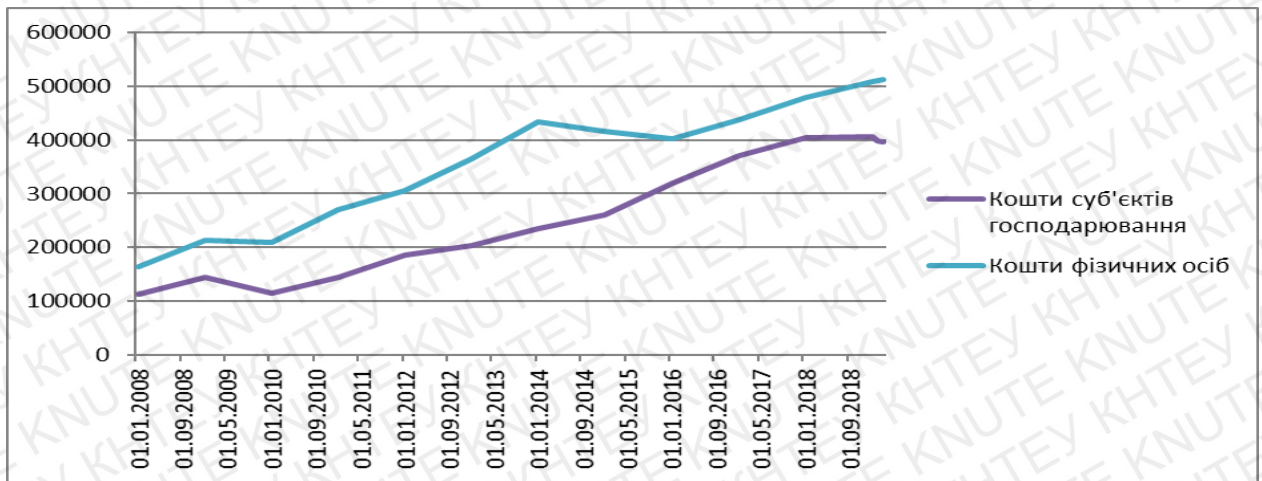

Рис. 2.6. Динаміка депозитів клієнтів банків України за 2008-2019 рр.
(станом на 01.01.), тис. грн.

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Рис. 2.6. показує збільшення коштів клієнтів за останні 11 років. Детальніше по кожному виду клієнтів можна сказати, що кошти фізичних осіб збільшувались з 2008 по 2014 роки і зріст складав 270244 тис. грн. Надалі бачимо спад у 2015 році на 17355 тис. грн., що пов'язано із політичною ситуацією в країні та різким зняттям грошей зі своїх банківських рахунків клієнтом. Стабілізувавшись, банківська система на наступні 4 роки показує тільки додатній показник і приріст досягає 92498 тис. грн.

Надзвичайно вагому роль для банківництва складають юридичні особи у пасивних операціях банків. На початку періоду видно приріст у 326690 тис. грн та після фінансової кризи у 2008 році клієнти у 2010 надали перевагу не вкладати в хитку банківську систему, тому кількість коштів зменшилась на 28724 та склала 115204 тис. грн. Протягом наступних 9 років помітили ріст коштів юридичних осіб, який склав 294171 тис. грн. Ріст пасивів банку у розрізі юридичних осіб показує, що клієнт готовий вкладати гроші в банківську систему та не боїться стати жертвою ще однієї «бульбашки».

Найвагомішими показниками є ROA та ROE. Рентабельність власного капіталу вказує, наскільки ефективно використовується власний капітал. Цей індикатор є найбільш важливим для власників (акціонерів, учасників), адже

дозволяє визначити зростання їх добробуту за аналізований період. Також цей показник використовується при оцінці вартості акцій підприємства, адже рентабельність власного капіталу дозволяє визначити, на які дивіденди можуть розраховувати власники акцій або на скільки зросте вартість їх акцій.

Таблиця 2.1

**Показники прибутковості / збитковості банківської системи України
за 2008-2018 рр., %***

Роки	Показники прибутковості, %	
	Активів, ROA	Капіталу, ROE
2008	-5,03	-40,67
2009	-4,25	-32,07
2010	-1,43	-10,08
2011	-0,77	-5,25
2012	0,55	3,68
2013	0,12	0,77
2014	-2,55	-19,43
2015	-5,18	-54,82
2016	-12,63	-145,41
2017	-2,09	-18,44
2018	0,66	5,56

*Примітка: складено автором за даними НБУ [21]

Як видно з табл. 2.1 лише за результатами 2012-2013 та 2018 року банки України продемонстрували позитивні результати, хоча і незначні, особливо відносно прибутковості активів. Хоча жодного разу вони не виходили на оптимальні значення – 1% для ROA та 15% для ROE. Рис. 2.7 та 2.8 демонструють зміну прибутковості активів та капіталу банків.

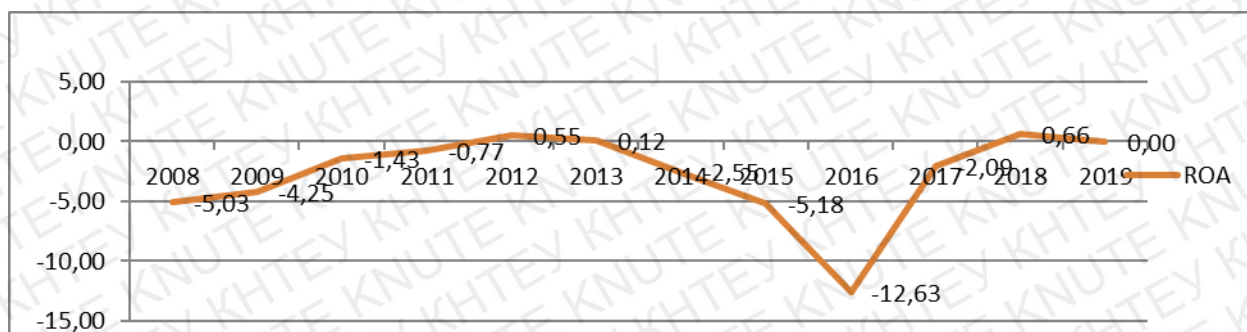

Рис. 2.7. Динаміка показника ROA банків України за 2008-2019 рр.
(станом на 01.01.), %

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Показник ROA відрізнявся своєю стабільністю протягом 2008-2015 років та коливався від -5,03 грн. до -5,18 грн. Досить таки негативна ситуація, адже показує, що активи банку були досить не вигідні для банківської системи та показували лише збиток, хоча у 2012 та 2013 роках показник досягнув додатного значення та сягав 0,55 грн. та 0,12 грн. відповідно. 2016 рік надзвичайно відрізнявся від інших та знизився показник до -12,63 грн. Надалі показник пішов вгору та у 2018 досягав 0,66 грн.

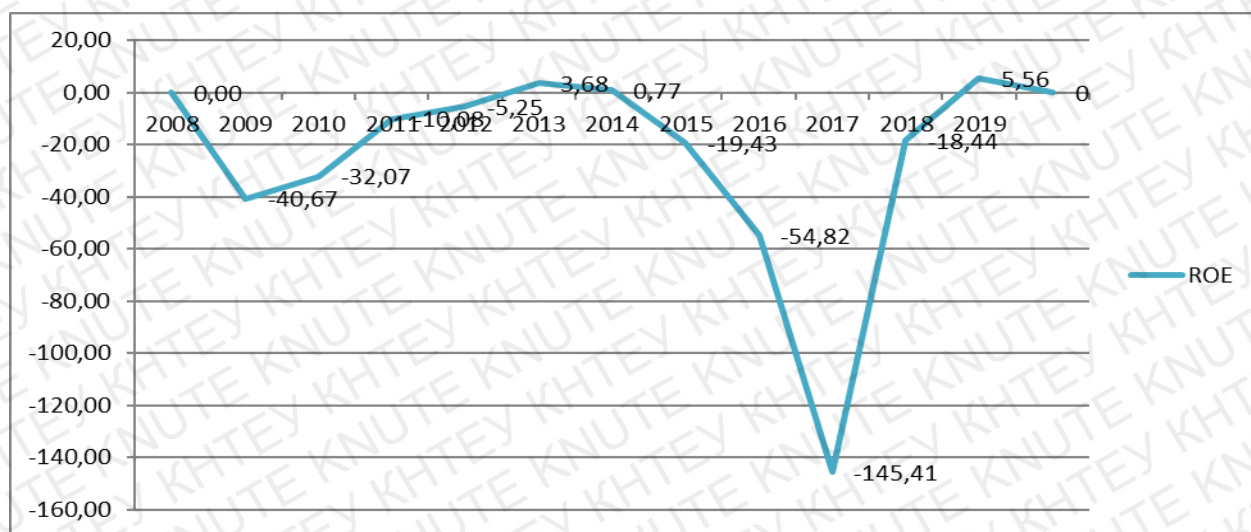

Рис. 2.8. Динаміка показника ROE банків України за 2008-2019 рр. (станом на 01.01.), %.

*Примітка: складено автором за матеріалами [21]

Показник ROE засвідчує, що на початку періоду на 1 грн капіталу банки мали збитки у 40,67 грн та протягом наступних років показували від'ємний показник. У 2012 році ситуація змінилась, на 1 грн було 3,68 грн прибутку та в подальшому ситуація різко змінилась та знову показник почав падати до позначки 145,41 грн. і у 2018 році дав додатний результат у 5,56 грн. Не зважаючи на те, що показники є надзвичайно погані, все ж не можна говорити, що все критично, так, наприклад, 2016 рік є непростим роком для банківської системи, однак такий негативний показник спостерігається через низку причин.

По-перше, націоналізація банку Приватбанк, частина активів якого складала майже 50 % від усієї банківської системи, це призвело до того, що

банк мав негативний показник у фінансовому результаті який вплинув на добробут усього сектору. І так його ROA показник склав -68, а ROE - -860. Хоча інші банки мали позитивний показник такі як Сіті Банк (ROA - 8, ROE - 62,98), але підсумовуючи всю систему в середньому вийшло - 145,4.

По-друге, державні банки надавали позики державним підприємствам, які майже ніколи не повертались, тому відповідно не було прибутку, а простір покривався за рахунок власного капіталу. Позбувшись від «поганих» кредитів та банків із від'ємним фінансовим результатом, або реформуючи їх – банківська система у 2018 році показала додатні показники.

Результати проведеного дослідження можуть дати такі висновки:

По-перше, кількість банків значно зменшилась, причиною чого стали наступні фактори: нормативно-правова база та науково-технічний прогрес. Правовий чинник дав змогу ліквідувати ризикові фінансові установи для банківської системи, а ноу-хау у банківській справі внесли вагому частку у діяльність тих банків, які залишилось на ринку і значно покращили їх послуги.

По-друге, банки порівняно із 2008 роком збільшили свої активи на 761368 тис.грн. Це було зумовлено наступними причинами: зміни у законодавстві, репутація банків зазнала покращення, послуги стали доступніші та більш якісні, збільшення активів банків через велику кількість доларових кредитів, переведених у гривневий еквівалент. Це має своєрідні наслідки та свідчить про покращення стосунків між банком та клієнтом, хоча зменшення кредитів, наданих фізичним особам, може свідчити як про зuboжіння, так і покращення ситуації, адже люди або не потребують кредитів або не можуть їх обслужити.

По-третє, пасиви банків надзвичайно зросли і наслідком цього є банківська система, якій довіряють від фізичних осіб до великих корпорацій, хоча приріст за останні 2 роки є незначним, тому це є сигналом для НБУ, що можливий знову відтік коштів.

Не зважаючи на деякі аспекти, НБУ та банківська система, яку представляють банки України покращила свої показники та стає більш безпечною для кожного клієнта.

По-четверте, показники ROA та ROE можуть охарактеризувати ситуацію на ринку, яка була протягом багатьох років кризова для банківської системи, проте реформація банківської системи призвела до покращення цих показників. Достатня законодавча база дала змогу стабілізувати ситуацію на ринку.

Загалом банківський сектор України досить проблемний із початку здобуття Україною незалежності. Але за останні 11 років було реформовано законодавчу базу, надано достатні технологічні умови для розповсюдження банківських послуг по всій країні та укріплення сектору на рівні економіки.

2.2. Оцінка напрямів реформування банківської системи України

Поштовхом до проведення реформи фінансового сектору стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ключовим документом реформи фінансового сектору є Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [23], яку було ухвалено у червні 2015 року та оновлено в січні 2017 року. В основу програми покладено такі базові принципи:

- європейська інтеграція;
- лібералізація фінансових ринків та набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері фінансових послуг;
- збалансованість економічних інтересів через формування ринкового конкурентоспроможного середовища;
- незалежність та ефективність роботи регуляторів, здійснення нагляду на основі оцінки ризиків;
- прозорість та високі стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- довіра між учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- цілісність фінансової системи, всебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів.

Однак, проведенню реформ передувало досить плачевний стан банківської системи України у 2014 році. А саме, масштабне кредитування пов'язаних осіб, непрозора структура власності, фіктивні дані фінансових звітів, фіктивні

рахунки в іноземних банках, політично мотивоване кредитування у державних банках, відмивання грошей, акціонери та керівництво, які залишили збанкрутілі банки, вивівши гроші клієнтів.

На початку 2014 року в Україні було 180 банків. Більшість із них не розкривали реальних власників, а звітність не відображала реального стану справ. Навіть аудиторські висновки не гарантували об'єктивної оцінки.

Деякі банки почали відмовлятися повертати гроші і українцям, і регуляторів. Інші - вже були не в змозі виконувати нормативи та вимоги НБУ. Були й такі, що залишились без підтримки акціонерів, які просто втекли від проблем та зобов'язань перед вкладниками. Декілька банків опинились на захопленій зовнішнім агресором території.

Усі вони де-факто вже були банкрутами, проте підтримувались на «штучному диханні». Тому керівництво Національного банку України прийняло стратегію очищення банківської системи. Ми сформулювали основні типи банків, які були ліквідовані в цей період у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Неформальна типізація банків та причин, які призвели до їх ліквідації*

Вид банку	Характеристика
Банк-пральня	Банк, який займається відмиванням грошей через здійснення схемних операцій. Такий банк конвертує безготівкові кошти у готівку. Нерідко такі операції проводяться на мільйони чи навіть мільярди гривень. Така діяльність банку призводить до зменшення податкового навантаження на бізнес та розкрадання державних коштів.
Банк-пилосос	Банк, який збирає кошти вкладників та фінансує ними інші бізнес-проекти власника банку чи його родичів. Нерідко такі банківські установи працюють як класичні фінансові піраміди та виплачують отримані від останніх вкладників гроші клієнтам, які відкрили депозити раніше. Шанси отримати свої депозити в такому банку є далеко не у всіх вкладників.
Зомбі-банк	Банк, закритий регулятором через структурні проблеми, які накопичилися в ньому переважно після кризи 2008-2009 років. Ці проблеми не були вирішені керівництвом та власниками банку впродовж наступних років, тому банк весь цей час залишався проблемним. Суттєве поглиблення наявних проблем з початку кризи 2014 року стало причиною виведення банку з ринку.
Банк - бебі-бумер	Банк, створений в період «бебі-буму» 2010-2013 років з метою подальшого перепродажу, діяльністю на ринку практично не займався. З початком кризи інвестори не з'явилися, а самостійно розвивати установу у власників не вистачило коштів.

Продовження табл. 2.2

Анексований банк	Банк, що був зареєстрований та працював на території Автономної Республіки Крим або зони АТО. Через агресію з боку Росії опинився на окупованих територіях, втратив активи, клієнтів, підтримку власника і не зміг через це залишатися у системі.
Банк - азартний гравець	Банк з ризиковою бізнес-моделлю, який зазвичай вів агресивну в певних сегментах банківської діяльності політику, але не був готовий до кризи та різкого відтоку коштів. У таких банків переважно немає адекватних ресурсів для покриття втрат. Тому у періоди криз більшість «азартних гравців» не можуть виконати вимоги з капіталізації та залишають ринок.

*Примітка: складено автором за матеріалами [24]

В результаті очищення зараз на ринку працює 76 банків. На сьогодні НБУ відомі власники всіх банків України. Банківська система є прозорою, тобто кожен українець тепер може дізнатися, кому він довіряє власні кошти. Із розкриттям прізвищ справжніх власників банків на законодавчому рівні посилено й відповідальність власників за доведення банків до банкрутства — позбавлення волі на строк до 5 років.

Незважаючи на вжиті заходи, у банківському секторі все ще є проблеми. Деякі банки, використовуючи недосконалу судову систему, намагаються знову повернутись на ринок. Частка непрацюючих кредитів у банківському секторі досі складає 50,2%. 2013 року, наприклад, цей показник був 15% – причому навряд чи через те, що кредити обслуговувалися набагато краще, а радше тому, що банки не звітували належним чином про прострочені кредити (до того ж, НБУ змінив методологію їх обрахунку у 2016 році).

Очищення банківської системи – це частина Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Вона проходить одночасно ще з одним процесом – внутрішньою трансформацією самого Національного банку. Процеси роботи в НБУ зараз змінюють, щоб ефективніше регулювати фінансову систему країни, стимулювати розвиток фінансового сектору, а також забезпечити прозоріші фінансові послуги для споживачів.

В рамках цієї реформи НБУ уже позбувся своїх неключових функцій, наприклад, тепер вони не володіють телеканалом БТБ, навчальними закладами в Києві та Сумах, друкарнею, лікувально-оздоровчими комплексами. Перестали

в друкованому вигляді видавати журнал «Вісник Національного банку України», з вересня 2015-го це електронне видання з дослідженнями та аналітикою. То ж тепер в НБУ відповідальні тільки за регулювання системи. А зараз у НБУ будують нову систему звітності та статистики, реформують територіальні управління Національного банку, змінюють процеси самих закупівель та впроваджують електронний документообіг.

Другий напрям реформування – перехід до гнучкого курсоутворення. Бо «тримати» курс гривні на одному рівні – дорого і не завжди ефективно. У 2014 році у НБУ залишилось надто мало валютних резервів для успішного утримання повністю стабільного обмінного курсу. Тому перед НБУ стояв вибір між двома варіантами подальшого розвитку подій. Перший – не визнавати девальвацію та адміністративними методами «притягати» ринковий курс до офіційного. Другий – визнати, що гривня не може бути такою ж стабільною валютою як долар та, відпустивши курс у вільне плавання, коригувати офіційний курс відповідно до ринкового.

Коригування курсу через адміністративні методи було б малоефективним. Про це свідчить досвід країн, у яких офіційний курс національних валют наразі значно вищий за ринковий (наприклад, Венесуела, Аргентина). [25]

Отже, за останні 6 років в Україні було сформовано та впроваджено декілька проектів економічних реформ. Першочергові з них: програма економічних реформ 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», реформа фінансового сектору 2015 – 2017 рр., основним документом для реалізації якої була «Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року», котра була розроблена у 2015 році [23], нині діє «Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року», що була оновлена у 2017 році згідно з рішенням НБУ №28 та «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору до 2025 року» [26]. Усі ці програми реформ, звичайно ж, пов'язані одна з одною та мають спільні основні цілі.

Для більш чіткого розуміння зв'язку між завданнями по реформуванню та діяльністю банків, розглянемо узагальнені відомості у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Огляд програм економічних реформ країни та аналіз їх впливу на діяльність банків [27, с. 124]

Періоди проведення	Завдання реформ	Результат реформ
2010 – 2014 рр.	– збільшення капіталізації; – перехід усіх учасників фінансового ринку на МСФЗ; – приватизація банків, у яких держава стала основним власником у результаті рекапіталізації	– почато процес збільшення капіталу банківських установ; – почато перехід на МСФЗ
2014 – 2017 рр.	– виведення неплатоспроможних банків; – підвищення капіталізації; – розкриття власників; – очистка від «сміттєвих» активів; – захист кредиторів та споживачів; – відновлення довіри до банків; – розвиток інфраструктури	ліквідовано банківські установи, що не відповідають вимогам НБУ; – законодавчо закріплені вимоги до капіталізації
2015 – 2020 рр.	– очищення фінансового сектору; – перезавантаження фінансового сектору; – створення умов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору	(Постанова НБУ №242); – розкрито власників.

Починаючи з 2014 року в банківському секторі України здійснюються перетворення в різних напрямках в рамках реалізації окремих проектів, більшість з яких розрахована на 4-6 років. Всі вони є частинами програми реформування банківського сектору в рамках реалізації Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року.

Головною метою Комплексної програми зазначено створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС [29]. На це і направлені основні зусилля всіх учасників ринку. В рамках досягнення стратегічних цілей на 2019 рік передбачено наступний план дій (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Заходи НБУ з реформування банківської системи у 2019 р.

Період	Заходи
I квартал	<ul style="list-style-type: none"> • Впровадження нового операційного дизайну монетарної політики: удосконалення порядку проведення монетарних операцій з метою гнучкого реагування на зміну ліквідності банківської системи. • Формування незалежних наглядових рад у державних банках. • Реалізація цільової консолідованої моделі регулювання й нагляду за фінансовим сектором шляхом прийняття відповідного законопроекту. • Відновлення нормативно-правової бази щодо валютного регулювання відповідно до положень Закону України «Про валюту й валютні операції». • Створення Експертної ради з питань комунікації з інноваційними компаніями й проектами. • Розробка Стратегії й плану розвитку міжнародного співробітництва. • Створення Експертної платформи НБУ.
II квартал	<ul style="list-style-type: none"> • Удосконалення правил ліцензування небанківських фінансових установ. • Відкриття рахунку глобального депозитарію в Депозитарії НБУ. • Впровадження єдиного міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) (було перенесено на листопад через неготовність банків до його запровадження). • Розробка Стратегії фінансової грамотності в Україні. • Уведення вимог до розкриття інформації про фінансові послуги споживачам. • Урегулювання використання системи BankID для віддаленої ідентифікації. • Уведення стандарту для оплати за допомогою QR-кодів для учасників платіжного ринку. • Впровадження середньострокового фінансового планування. • Запуск нового сайту Національного банку. • Впровадження концепції процесного менеджменту в НБУ.
III квартал	<ul style="list-style-type: none"> • Уведення оновлених вимог до системи внутрішнього контролю в банках. • Уведення вимог до організації процесу керування непрацюючими активами в банках відповідно до рекомендацій ЕЦБ. • Централізація депозитарної функції в Україні: узгодження із НКЦПФР і НДУ умов передачі функцій по депозитарному облікові операцій з ОВДП від Депозитарію Національного банку в Національній депозитарій України.
IV квартал	<ul style="list-style-type: none"> • Впровадження автоматизованої системи обробки великих даних (Big Data). • Розробка методики розрахунків і впровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR), нової структури регулятивного капіталу. • Удосконалювання процедур здійснення НБУ наглядових функцій. • Поліпшення внутрішніх систем фінансового моніторингу банків. • Розробка Національної стратегії фінансової інклюзії в Україні. • Розробка пропозицій до законодавчих змін по імплементації Директиви ЄС PSD 2 (законопроект «Про платіжні послуги»). • Випуск кобейджингових карт «Простір»-Unionpay українськими банками. • Розробка Стратегії й плану розвитку бренда НБУ.

Джерело: складено автором за матеріалами [28]

Отже, здійснення реформування банківського сектору передбачає наступні ключові компоненти:

1. Банківський нагляд.
2. Технології та інновації.
3. Внутрішня трансформація Національного банку України.
4. Ринки капіталу.
5. Реформа державних банків.

Кожна з компонентів потребує розробки цілої низки нормативно-правових актів для її впровадження. Це потребує часу та волі всіх учасників фінансового і економічного сектору щодо запровадження нових підходів до ведення діяльності, а в українських реаліях часто стикається з нерозумінням та відвертим саботажем.

В рамках реформування банківського нагляду в Україні потрібно розробити уніфіковані та спрощені форми звітності, а сам нагляд повинен здійснювати на основі системи Supervisory review and evaluation process (SREP).

Концепція SREP «Supervisory review and evaluation process» була вперше введена у 2004 році за положеннями Базельської конвенції, визначеної Базельським комітетом з банківського нагляду (Pillar I). Оновлені правила впроваджені у 2006 р. (Pillar II). Ця система будується у значній мірі на професійному судженні, і з урахуванням певних визначених правил. SREP впроваджено у 19 країнах Євросони. Найкрупніші банки ЄС, які контролюються безпосередньо ЕЦБ, тепер розуміють чого очікувати: процес стає все більш прозорим, банки виграють від гармонізації вимог [29].

У 2017 р. НБУ також почав поетапний перехід на SREP. У 2018 році була схвалена Постанова Правління НБУ №59 від 30.01.2018 р. «Методика оцінки банків під час здійснення безвиїзного банківського нагляду». В рамках цієї концепції Національний банк України розпочав упровадження нових наглядових інструментів, що ґрунтуються на проведенні оцінки банків шляхом оцінки їх ризиків та якості управління цими ризиками (risk-based approach) [30].

Реформування банківського нагляду передбачає координацію дій регуляторів та перерозподіл функцій регуляторів – запровадження SPLIT, тобто консолідацію нагляду за фінансовим сектором у двох регуляторів - Національному банку України та Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, замість поточної системи трьох регуляторів. В даному випадку НБУ стане регулятором небанківських фінансових установ замість Нацкомфінпослуг. Це дозволить привести регулювання та нагляд у небанківському фінансовому секторі до міжнародних стандартів. Проте, це має як переваги, так і недоліки (дод. Е).

В рамках реформування нагляду також передбачено спрощення механізму злиття банків (що вкрай важливо через неспроможність малих банків виконувати нові вимоги до регулятивного капіталу і потребує об'єднання капіталів банків), запровадження контролю за роботою банків з пов'язаними особами (подібні операції несуть значні ризики), відновлення кредитування (в рамках чого створено Кредитний реєстр НБУ, прийнято закон про банкрутство), запровадження міжнародних стандартів звітності.

В рамках компоненти з технологій та інновацій НБУ працює над збільшенням безготівкових розрахунків та впроваджує новітні технології згідно з кращим міжнародним досвідом – розвивається СЕП (запроваджено СЕП-III та розроблено поетапний перехід до 2025 р. на використання СЕП-V), активно розвивається НПС «ПРОСТІР», запроваджено концепцію Cashless economy та активно розвивається ринок Fintech. Банки переходять на стандарти відкритого банкінгу і використання Open Data, запроваджено віддалену ідентифікацію клієнтів Bank ID. З метою запобігання ризикам в платежах розроблено інфраструктуру та Концепцію здійснення оверсайту платіжних систем та перехід на стандарти ISO 20022 (Міжнародний стандарт обміну електронними повідомленнями між організаціями фінансової галузі).

В самому НБУ відбувається внутрішня трансформація, сфокусована на реінжинірингу, оптимізації та автоматизації внутрішніх процесів. Змінилась функціональна організаційна структура та здійснено централізацію функцій і

реформу територіальних управлінь, запроваджено нові стандарти електронного документообігу, активно розвивається проектне управління та реформування системи прийняття рішень на рівні комітетів та комісій, створено Єдиний сервісний центр для учасників ринку. Також реформується регуляторна функція НБУ та виведено неключові функції.

Компонента ринків капіталу передбачає лібералізацію валютного регулювання в рамках нового Закону України «Про валютну та валютні операції» та протидію БЕПС. Нова система складається з восьми основних постанов у сфері валютного регулювання, серед яких: Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України; Положення про здійснення операцій із валютними цінностями; Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей; Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції та ін.

Нове регулювання передбачає низку послаблень на валютному ринку, які полегшать ведення бізнесу та поліпшать інвестиційну привабливість України:

- вдвічі збільшується граничний строк здійснення розрахунків за експортно-імпортними контрактами – до 365 днів;
- скасовується валютний нагляд за експортно-імпортними операціями до 150 тис. грн;
- дозволяється вільне використання рахунків юридичних осіб за кордоном (крім операцій з переказів коштів з України) та здійснення операцій за рахунками юридичних осіб-нерезидентів у банках України;
- скасовуються індивідуальні ліцензії на валютні операції – їх замінила система е-лімітів (2 млн євро/рік для юридичних осіб, 50 тис. євро/рік для фізичних осіб);

- скасовуються санкції у вигляді припинення зовнішньоекономічної діяльності за порушення строків розрахунків та обмеження на дострокове погашення зовнішніх зобов'язань;
- дозволяється укладання валютних форвардів для хеджування експортно-імпортних та боргових операцій;
- дозволяється online-купівля іноземної валюти фізичними особами (в межах ліміту купівлі готівкової валюти – до 150 тис. грн/день в еквіваленті);
- дозволяється банкам продавати клієнтам державні цінні папери у валюті, за валюту та укладати валютні свопи з резидентами та нерезидентами;
- скасовується процедура реєстрації зовнішніх запозичень;
- дозволяються безлімітні інвестиції банків в цінні папери інвестиційного класу;
- збільшується ліміт на перекази іноземної валюти за кордон без відкриття рахунку для фізичних осіб – з 15 до 150 тис. грн та ліміт на купівлю банківських металів фізичними та юридичним особами з 3,21 тр. унції на тиждень (100 г) до еквіваленту 150 тис. грн/день, а також дозволяється юридичним особам ввезення-вивезення банківських металів;
- дозволяється резидентам внесення платежів у іноземній валюті під час страхування життя;
- дозволяється здійснювати інвестиції та кредитувати резидентів з рахунку ЛОРО в гривнях банку-нерезидента;
- банкам-нерезидентам дозволяється купувати валюту на всю суму залишку в гривнях на рахунку ЛОРО;
- дозволяється купувати і накопичувати іноземну валюту на рахунку для виплат за зовнішніми запозиченнями;
- скасовується подвійний контроль за операціями з експорту продукції – валютний нагляд здійснюватиме лише той банк, який отримав інформацію про відповідну митну декларацію;

- дозволяється здійснення інвестицій в Україну не тільки у валютах першої, а й другої групи класифікатора валют;

- уніфіковано переміщення валютних цінностей через кордон. [31]

Окремим напрямом є реформування державних банків. Оновлені стратегічні принципи державного банківського сектора базуються на чотирьох основних пріоритетах:

- впровадження стратегій з метою відновлення їх діяльності як стабільних, прибуткових установ, які функціонують на комерційних засадах;

- удосконалення ефективності моделі управління банками державного сектору шляхом поліпшення дисципліни і реалізації стратегії, а також створення більшої вартості для держави перед виходом капіталу з банків;

- розробка та впровадження підходів для роботи з непрацюючими кредитами з метою зниження тиску на баланси банків держсектору, максимізації їх залишкової вартості;

- впровадження планів виходу держави з капіталу банків для підвищення їх вартості. Передбачається, що після реформування «Укргазбанк» і «ПриватБанк» будуть повністю приватизовані в термін до 2020 та 2022 року відповідно. У той же час, протягом наступних п'яти років держава буде зберігати контрольний пакет в «Ощадбанку» та «Укрексімбанку», але розпочне процес скорочення своєї частки в їх капіталі. Планується, що держава до 2022 року знизить свою частку в сукупних активах в держбанках з 55% до 24%. [32]

Отже, реформа банківської системи в Україні відбувається у складні часи, а методи її проведення мають як прихильників, так і противників. Однак реформи необхідні, оскільки при їх якісній реалізації буде створено стабільну та прозору фінансово-банківську систему.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1. Обґрунтування факторів впливу на реформування банківської системи України

Оскільки, банківська система є одним з найважливіших елементів економічної системи країни, то пріоритетними завданнями кожного уряду є прийняття виважених та ефективних рішень щодо внесення змін до будь-якого елементу економічної системи. Оскільки всі вони перебувають у взаємозв'язку, взаємообумовленості та взаємозалежності, то зміна одного елементу системи обов'язково призведе до перетворення всіх її складових. Тому, в цьому розділі буде доцільним розглянути фактори впливу на банківську систему та напрями її реформування [33, с. 106].

Перший фактор – суспільно-економічний устрій країни. Він зумовлює вплив загальної економічної політики держави на розвиток усієї банківської справи в країні, адже йдеться про політично визначену систему цінностей і пріоритетів, які позначаються на діяльності банків. Так, орієнтація на розвиток приватної власності, ринкових відносин, конкурентного середовища, сприятлива для бізнесу податкова система позитивно впливають на стан банківських установ, забезпечення їхньої стабільності й зростання капіталу. Відсутність же в економічній політиці чітко визначених орієнтирів, недостатній розвиток ринкових механізмів зумовлюють зворотні тенденції й негативно позначаються на розвитку банківської системи в країні.

Другий фактор – рівень економічного розвитку країни, що зумовлюється органічною взаємопов'язаністю діяльності банків з усіма секторами економіки. Він пов'язаний із впливом поточної економічної ситуації й насамперед зміни фаз економічного циклу на функціонування банківських установ. [33, с. 107]

Зрозуміло, що у фазі економічного зростання, коли збільшуються обсяги виробництва товарів і послуг, зростає кон'юнктура на всіх видах ринку

(матеріальних благ, грошових і трудових ресурсів), відповідно підвищується попит на банківські послуги, зростають прибутки банківської системи, що сприяє стабільній діяльності і активному розвитку банків. Під час же економічного спаду і наростання кризових явищ ситуація змінюється на протилежну - скорочуються обсяги залучених банками ресурсів, зменшується потреба у кредитно-розрахунковому обслуговуванні суб'єктів господарювання, знижується прибутковість банківської діяльності й зростають ризики, що загалом дуже негативно впливає на ситуацію у банківському секторі економіки.

Як і вся економіка, банківська система постійно розвивається, навіть якщо цей процес переривається тимчасовими спадами і регресом, що може бути пов'язано із відповідними змінами в економічній системі. Загалом же статичний стан не притаманний діяльності банків в умовах ринкових відносин. Навпаки, динамізм як іманентна ознака банківської системи є одним із важливих факторів її ефективного функціонування. [34, с. 5]

Ці кількісні зміни можуть бути пов'язані, з одного боку, зі збільшенням або зменшенням кількості самих банків в економіці, а з другого - зі зрушеннями у загальному обсязі банківських операцій з обслуговування різних груп клієнтів відповідно до варіації їхніх потреб. Що ж до якісних змін, то вони відображають процес розвитку і постійного вдосконалення банківських технологій надання відповідних послуг у плані пропозиції суб'єктам економічних відносин оптимальних умов і методів обслуговування з огляду на конкурентні аспекти взаємовідносин між банківськими установами на ринку, що полягають у відповідній боротьбі за клієнтів. [34, с. 6]

Таким чином, динамізм банківської системи у такому ракурсі є підтвердженням іншої її специфічної ознаки — тісного взаємозв'язку і взаємозалежності з усією економікою країни.

Реформа фінансового сектору України 2014-2019 рр. сприяла макрофінансовій стабілізації після «потрійної» кризи. Очищено банківський сектор та фондовий ринок, проведено ряд заходів щодо удосконалення регулювання ринків НФУ, проведено реформу монетарної політики та

банківського нагляду, запроваджено нове валютне регулювання, підвищено інституційну спроможність НБУ та ФГВФО. Удосконалено умови застосування електронного підпису та запроваджено систему збору та обробки звітності та інформації через електронні канали. [35]

Однак стримуючими факторами розвитку банківської системи України залишаються:

- ✓ значна частка державного сектору обмежує конкуренцію на ринку банківських послуг;
- ✓ подальший розвиток ринків НФУ потребує змін у напрямі наближення до міжнародних стандартів;
- ✓ кредитування реального сектору стримується недостатнім захистом прав кредиторів, а також проблемою непрацюючих кредитів;
- ✓ інфраструктура ринків капіталу та організованих товарних ринків залишається неефективною та недостатньо розвиненою. Обсяги операцій з акціями і облігаціями підприємств є дуже низькими;
- ✓ державна підтримка кредитування реального сектору економіки, передусім МСБ, залишається фрагментованою та недостатньо ефективною;
- ✓ попри відновлення кредитної активності банків та НФУ, їх внесок у економічне зростання залишається низьким.

Вважається, що до 2014 р. банківський бізнес в Україні існував як олігархічна банківська модель: більшість банків (за винятком іноземних та державних) належала місцевим олігархічним групам, які використовували їх передусім як засіб для фінансування діяльності відповідних бізнес-груп, яке здійснювалося за рахунок депозитів фізичних осіб, на тлі безвідповідальної регуляторної поблажливості. Але в 2014–2015 рр. почалася нова хвиля змін, що спрямована на трансформацію банківської системи України.

Нині банківська система виявляє чіткі ознаки відновлення, оскільки до неї повертаються депозити, поліпшуються показники достатності капіталу та фінансові показники. Але для забезпечення стійкого відновлення кредитування

та підвищення стійкості банків та їхньої здатності протистояти шокам потрібно більше змін у практиці пруденційного регулювання та нагляду [35].

В 2014–2015 рр. банківський сектор України пережив найглибшу кризу, спричинена структурними дисбалансами, що накопичувалися протягом останнього десятиліття, відсутністю належного регулювання та ефективного нагляду, а також військовим конфліктом та втратою територіальної цілісності. У банківському бізнесі у більше ніж 80 банках, які представляли приблизно третину активів сектору, було розпочато процедуру примусової ліквідації через їхню неплатоспроможність, причетність до діяльності, пов'язаної з відмиванням грошей, або непрозору структуру власності. Очищення призвело до тимчасової втрати довіри до банківської системи. Проте це змінило банківську систему – в ній залишилися тільки платоспроможні, повністю прозорі банки. Це потребувало комплексного підходу, адже були відсутні пріоритети щодо ключових коротко- та середньострокових цілей та розроблення дорожньої карти, яка згодом перетворилася на повноцінну програму реформування банківського сектору до 2020 р. [23].

НБУ чинить тиск на банки для виявлення їхньої реальної структури власності, раніше захищеної за компаніями з управління активами. Зараз банківський сектор України є повністю прозорим. Основним наслідком цієї реформи є те, що кінцеві власники можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за доведення банків до банкрутства.

Підвищення якості роботи ФГВФО – це ще один основний елемент очищення, який комплексно складається з удосконалення законодавства та зміцнення інституційної структури, щоб спростити процедуру віднесення банку до неплатоспроможного та процедуру ліквідації й полегшити повернення втрачених депозитів фізичних осіб.

Ще одним фактором реформування є необхідність підвищення якості активів та капіталів банків. Втрати капіталу банків були величезними на тлі економічного колапсу та суттєвого знецінення гривні. Деякий час банки працювали з нульовим капіталом, тому що він був повністю знищений у

більшості банків через негативні зовнішні шоки. [36] Саме тому НБУ запровадив регулярну перевірку якості активів та стрес-тестування, завдяки чому виявляє банки, де є нагальна потреба в додатковому капіталі, оскільки саме капітал належним чином спрацював як буфер проти неочікуваних збиткових подій. Методологія стрес-тестування [37] була ретельно розроблена так, щоб дозволити проведення глибокого аналізу кожного окремого великого кредитного ризику, працівники вивчали фінансову інформацію тисяч компаній для того, щоб оцінити їхню платоспроможність та оцінити вплив на банківський капітал.

У 2019 році стрес-тестування за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями пройшли 29 установ, на які припадає понад 93% активів банківської системи. У фокусі стрес-тестування – аналіз портфелю споживчих кредитів банків, який стрімко зростає протягом останніх двох років. Наразі пов'язані з цим ризики в цілому незначні, проте недооцінка банками кредитного ризику та зниження стандартів кредитування можуть призвести до підвищення вразливості банківського сектору. У несприятливому сценарії передбачається різке погіршення якості кредитів, виданих фізичним особам. Крім того, для споживчих кредитів (окрім іпотечних), що є непрацюючими понад рік, передбачається 100% покриття капіталом. Також у несприятливому сценарії жорсткішими були припущення про динаміку процентного спреда та чистої процентної маржі. [38]

Велика частка негативно класифікованих кредитів та неправильне відображення якості активів у банківській фінансовій звітності й досі залишаються проблемою. Діагностичне дослідження допомогло виявити лазівки в банківському регулюванні та ідентифікувати практику прикрашання дійсності й завищення якості кредитного портфеля банків. Усе це призвело до прихованого дефіциту капіталу. Щоб виключити можливість подібної практики в майбутньому, НБУ ввів нові правила оцінки кредитного ризику. Відповідно до Базельських принципів банківського нагляду, нові правила вимагають здійснення оцінки кредитного ризику на основі поняття очікуваних збитків, які

стали обов'язковими до виконання з початку 2017 р. Методологія пруденційної оцінки кредитних ризиків допоможе в обліку резервів. Якщо очікуваний кредитний ризик вищий за обсяг резервів, отриманий за МСФЗ, надлишок вираховується безпосередньо з регулятивного капіталу. Нові правила призведуть до вчасного та повного визнання кредитних збитків та створять для банків сильну мотивацію поліпшити внутрішню практику управління ризиками.

Крім діагностики, НБУ доклав зусиль до ідентифікації операцій банків із пов'язаними особами. До 2014 р. надання кредитів пов'язаним особам банку на пільгових умовах був звичайною практикою та довготривалою хворобою банківського сектору. Деякі з пов'язаних підприємств ніколи насправді не мали наміру повертати ці кредити, тому НБУ зобов'язав банки розкрити справжню історію та привести обсяги пов'язаного кредитування у відповідність з обов'язковими пруденційними коефіцієнтами протягом наступних трьох років. Декілька великих банків зі значною концентрацією кредитів пов'язаним особам у своїх портфелях збанкрутували.

Ще одним фактором реформування є частка капіталу держави в банківській системі. Українським державним банкам, що представляють приблизно третину загальних банківських активів, бракувало операційної незалежності, а уряд суттєво втручався в їхню щоденну діяльність. Політично мотивоване кредитування компаній було розповсюдженою практикою, і це підірвало їх фінансовий стан. Щоб утримати їх на плаву, уряд щедро надавав капітал державним банкам, просто щоб покрити величезні кредитні збитки, що стали наслідком нерозважливих кредитних рішень. Таким чином, ці банки стали джерелом суттєвих системних ризиків для фінансового сектору. Це порочне коло нарешті повинно бути розірвано. Державні банки повинні знайти свої ніші, звузити спеціалізацію та розробити життєздатні бізнес-моделі на принципах максимізації прибутків. НБУ та уряд очікують, що державні банки у середньостроковій перспективі зможуть залучити надійних інвесторів, які допоможуть модернізувати ці установи та зробити їх повністю конкурентоспроможними з приватними банками в тому, що стосується

стандартів обслуговування клієнтів. НБУ ставить на меті нарощування частки іноземного капіталу в банківській системі до 50% і зменшення ролі держави в банківському секторі до рівня нижче 10% до 2020 р. Зниження частки державних банків – позитивний тренд, а от наскільки сильно регулятор утрутиться в ринковий процес для стимулювання приходу іноземного капіталу, набагато цікавіше питання, адже іноземні банки можуть кардинально різнитися за своїм ризик-профілем, репутацією та масштабом діяльності. Більше того, не весь іноземний капітал насправді є іноземним. Отже, нарощення іноземного капіталу без огляду на його географічну структуру, якість та ризикованість – дуже дискусійне питання, як і методи для цієї стимуляції. [35, с. 984]

Нині банківська система України знаходиться у циклі зниження процентних ставок, що повинно підтримати подальше зменшення вартості фінансування банків та сприяти зростанню попиту на нові кредити. Очікується, що реальні відсоткові ставки будуть підтримуватися на позитивному рівні за депозитами (на рівні 3-4%) і за кредитами (на рівні 7-9%). НБУ також уживатиме заходів для зниження коливань відсоткових ставок у національній валюті та контролю банківських спредів.

Для формування довгострокової ресурсної бази для кредитування концепцією пропонується ввести на законодавчому рівні заборону на дострокове розірвання депозитних угод. При цьому як виняток окремими нормами можуть бути створені «ощадні депозити», за якими буде можливо дострокове отримання коштів. Новація, якщо реалізується, суттєво знизить ризик втрати ліквідності й залишить в історії такий інструмент, як «мораторій на зняття вкладів» від НБУ під час криз, оскільки де-факто цей мораторій буде прописаний у самій суті строкового депозиту, як це традиційно практикується на Заході. [35] Для банків така ситуація матиме позитивний вплив, проте слід оцінити можливий небажаний і неконтрольований відтік депозитів.

Отже, проаналізувавши фактори та зміни, які відбулися, хочеться зробити висновок, що головне, щоб банківські реформи стали відкритими для конструктивної критики і гнучкими до пріоритетних суспільних потреб.

3.2. Шляхи реформування банківської системи України

Національний банк України у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року визначив основні стратегічні напрями та пріоритети розвитку фінансової системи України та механізм координації регуляторів фінансового сектору, уряду, державних органів та професійних учасників ринку для досягнення кінцевих цілей розвитку фінансового сектору.

Стратегія визначає п'ять стратегічних напрямів: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток [39]. Кожен напрямок має свої стратегічні цілі та індикатори виконання, розглянемо їх більш детально.

Стратегічний напрям 1 - Фінансова стабільність. Цей напрямок передусім передбачає:

1. Ефективне регулювання та нагляд, що зосереджується на:
 - удосконаленні моделі регулювання фінансового сектору та підвищення інституційної спроможності регуляторів;
 - гармонізації регулятивних вимог з актами ЄС та поліпшення рівня міжнародного співробітництва у сфері банківського нагляду;
 - удосконаленні регулювання та нагляду на основі пропорційного ризик-орієнтованого підходу;
 - створенні системи гарантування вкладів членів кредитних спілок та гарантування виплат за договорами страхування життя, удосконалення функціонування системи гарантування на ринку ОСЦПВ (обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності);
 - удосконаленні системи гарантування банківських вкладів та прогнозування потенційних ризиків неплатоспроможних банків;
 - удосконаленні заходів регулювання та нагляду за операціями фінансових установ з пов'язаними особами;
 - створенні ефективних механізмів виведення з ринку неплатоспроможних або фіктивних небанківських фінансових установ та удосконалення механізмів урегулювання потенційної неплатоспроможності банків;

- упровадженні міжнародних принципів державного регулювання та нагляду на ринках небанківських фінансових послуг відповідно до стандартів IAIS (Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (International Association of Insurance Supervisors (IAIS))), а також директив ЄС, у т.ч. Solvency II;
- упровадженні норм європейського законодавства щодо протидії зловживанням на ринках капіталу, зокрема вимог MAR (Регламент про зловживання на ринку) та MAD (Директива про зловживання на ринку);
- упровадження нагляду платежів.

2. Забезпечення макроекономічної стабільності шляхом:

- посилення координації між проведенням монетарної та фіскальної політик;
- забезпечення ефективного перерозподілу ВВП через бюджетну систему;
- впровадження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки, зокрема, зниження частки державного боргу до ВВП;
- підвищення якості, конкурентоспроможності людського капіталу та зміна тренду трудової міграції;
- збільшення інвестицій в об'єкти інфраструктури.

3. Сприяння банківському кредитуванню економіки через розвиток кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, розвиток синдикуваного кредитування та запуск іпотечного кредитування.

4. Розвиток небанківського фінансування завдяки розвитку небанківського кредитування та розширення можливостей використання суб'єктами господарювання операцій фінансового лізингу для оновлення основних фондів.

5. Створення умов для залучення довгострокових ресурсів в економіку шляхом завершення пенсійної реформи, розвитку ринку накопичувального страхування життя та запровадження класичних інвестиційних фондів.

6. Захист прав кредиторів та інвесторів через:

- удосконалення нормативно-правового захисту прав кредиторів та інвесторів;
- установлення альтернативних способів урегулювання спорів;
- підвищення ефективності судових процедур та виконання судових рішень;
- імплементація міжнародних стандартів застосування фінансової застави;

- о запровадження компенсаційних схем захисту інвесторів на фондовому ринку.

Стратегічний напрям 2 - Фінансова інклюзія. В рамках даного напрямку передбачаються наступні зміни:

1. Підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами шляхом:

- о розроблення та впровадження стратегії фінансової інклюзії;
- о створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг;
- о створення необхідної інфраструктури у віддалених територіях;
- о переведення платежів на користь держави у цифрові канали;
- о удосконалення регуляторного поля для підвищення ефективності, конкуренції та безпеки електронних платежів у фінансовій системі;
- о забезпечення доступності отримання фінансових послуг для осіб з особливими потребами.

За цим напрямом реформування повинні бути досягнуті цілі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Стратегічні цілі з розвитку напрямку реформування банківського сектору України щодо фінансової інклюзії до 2025 р. [40]

Індикатор виконання цілі	Значення станом на 01.10.2019	Цільове значення індикатора станом на 01.01.2025
Кількість відкритих банківських рахунків / кількість дорослого населення	≈63%	80%
Збільшення кількості безготівкових карткових операцій	78,5%	не нижче 85%
Підвищено місце України в рейтингу за IGC World Economic Forum за компонентом «Доступність фінансових послуг»	N/A	до перших 50 місць

2. Захист прав споживачів фінансових послуг через:

- о забезпечення прозорості інформації щодо комісій та платежів, які стягуються за послуги банками та небанківськими фінансовими установами, а також суми, що гарантується вкладникам банків та строків її відшкодування;

- розроблення та впровадження регуляторного поля з нагляду за поведінкою учасників фінансового сектору;
- розширення кола учасників ФГВФО та гарантованих вкладів, поступове підвищення суми гарантування вкладів у банках;
- удосконалення підходів до розкриття інформації фінансовими установами перед клієнтами, в тому числі перед укладанням договору;
- посилення контролю за рекламою на ринках фінансових послуг;
- створення незалежного механізму вирішення спорів.

3. Підвищення рівня фінансової грамотності населення шляхом проведення інформаційно-освітніх заходів для різних верств населення та представників малого і середнього бізнесу в регіонах, відкриття Освітньо-інформаційного центру, створення єдиної комунікаційної платформи (сайта) з ціннісною інформацією про фінансові послуги та особливості їх споживання та упровадження спеціальних програм для формування знань та вмінь з питань користування фінансовими технологіями для різновікових цільових категорій.

Стратегічний напрям 4 - Розвиток фінансових ринків, який передбачає:

1. Розвиток ринків небанківських фінансових послуг через:
 - стимулювання розвитку ринку страхових послуг, у тому числі ОСЦПВ, страхування життя, сільськогосподарського страхування з державною підтримкою, дистрибуції у сфері страхування;
 - стимулювання розвитку ринку кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, фінансового лізингу;
 - підвищення захисту довіритель фондів фінансування будівництва;
 - зниження ризиків неплатоспроможності позичальників;
 - створення податкових стимулів для розвитку ринків небанківських фінансових послуг;
 - дерегуляція ринків небанківських фінансових послуг з низьким рівнем ризиків або які не відповідають практикам ЄС.
2. Ефективну інфраструктуру ринків капіталу через забезпечення кліринговою інфраструктурою можливості проведення торгів із використанням

варіаційної маржі, впровадження міжнародних стандартів функціонування інфраструктури ринків капіталу, зокрема вимог CSDR, EMIR, MIFID II, MIFIR, PFMI, адаптованих для ринку України та затвердження національних генеральних угод, що відповідають стандартам GMRA & ISDA (Глобальної генеральної угоди за договорами РЕПО (Global Master Repurchase Agreement, GMRA) та стандартів Міжнародної асоціації свопів та деривативів, International Swaps and Derivatives Association)).

3. Створення ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів зниження ризиків здійснення фінансових операцій шляхом розвитку ліквідного ринку державних облігацій, удосконалення регулювання та розвиток ринків деривативних фінансових інструментів, запуску обігу товаророзпорядчих цінних паперів та запровадження інституту сек'юритизації активів.

4. Інтеграцію фінансових інструментів у гривні у глобальні фінансові ринки за рахунок торгівлі інструментами, номінованими в гривні, на міжнародних ринках та включення українських цінних паперів до міжнародних індексів.

Стратегічний напрям 5 - Інноваційний розвиток. В рамках напрямку передбачені наступні заходи:

1. Розвиток відкритої архітектури фінансового ринку, а саме:
 - адаптація положень законодавства України до вимог PSD II;
 - впровадження нових стандартів та форматів платежів (ISO 20022);
 - впровадження національної системи миттєвих платежів (Instant Payments).
2. Розвиток ринку FinTech та цифрових технологій через
 - розроблення стратегії розвитку FinTech в Україні;
 - створення регуляторних «пісочниць» (sandbox);
 - розвиток та регуляція платформ для залучення краудфандингу, p2p;
 - опрацювання можливості випуску цифрової валюти центрального банку (e-гривні), у т.ч. визначення оптимальної бізнес-моделі її функціонування;
 - запровадження підходів до використання штучного інтелекту та машинного навчання (KYC та AML, antifraud, персоналізовані фінансові продукти, прогнозування ризиків на підставі аналізу операцій, які здійснюються через

банківські системи та інформації в інформаційному просторі, забезпечення взаємодії банківських систем між собою під час передавання інформації);

- здійснення аутентифікації клієнтів через їх біометричні дані;
- запровадження регулювання обігу та використання криптоактивів;
- запровадження засад, визначених EU GDPR (загальний регламент про захист даних) для фінансової сфери.

3. Розвиток регуляторних та наглядових технологій (SupTech&RegTech) завдяки: автоматизації наглядових процесів і бізнес-процесів у ФГВФО; створенні єдиного електронного кабінету для клієнтів банку (e-KYC) та електронного особистого кабінету для взаємодії з фінансовими установами; діджиталізації реєстрів, у т.ч. створення реєстру страхових посередників; розвитку R&D в Національному банку України.

4. Розвиток цифрової економіки завдяки

- розширенню переліку державних послуг, що надаються дистанційно;
- переходу до використання цифрової фіскалізації («хмарних кас»);
- створенню централізованої бази даних щодо договорів страхування в режимі реального часу, які є обов'язковими відповідно до законодавства України;
- сприянні розвитку онлайн-сервісів з надання фінансових послуг, у тому числі щодо можливості проведення небанківськими фінансовими установами електронної дистанційної верифікації та ідентифікації клієнтів;
- розвитку дистанційної ідентифікації клієнтів BankID НБУ.

Підсумовуючи, слід зазначити, що реалізація Стратегії здійснюватиметься шляхом виконання окремих заходів (проектів), передбачених дорожньою картою Стратегії, відповідно до принципів проектного менеджменту. З метою координації та моніторингу виконання заходів передбачено створення Керівного комітету із залученням до його роботи керівників регуляторів, Міністерства фінансів, ФГВФО, професійних об'єднань учасників ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі нами розглянуто головні тенденції у реформуванні банківської системи України, проаналізовано основні показники діяльності банківського сектора економіки, окреслено проблеми, що характерні проаналізованому періоду функціонування вітчизняної банківської системи. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. Банківська система відіграє важливу роль у формуванні економічних відносин. Функціональна специфіка діяльності банків зумовлює необхідність організаційно-правового виділення їх у самостійну, відносно замкнуту структуру.

2. Виділяють два підходи до визначення сутності банківської системи. Інституційний підхід передбачає визначення банківської системи як сукупності банків, які її утворюють. Даний підхід простежується і у законодавстві. За інституційно-економічним підходом банківська система виникає не внаслідок механічного поєднання окремих банків, а ґрунтується на заздалегідь виробленій концепції, у межах якої кожний вид банків і кожний банк займає певне місце.

3. Протягом свого існування банківська система України зазнала безліч змін та потрясінь. Загалом, можна виділити такі проблеми функціонування банківської системи, як скорочення кількості банків; значний відтік депозитів через «дедоларизацію»; висока частка непрацюючих кредитів; дороговизна кредитних ресурсів та законодавча незахищеність кредиторів в Україні; низький рівень ризик-менеджменту більшості банків; генерування банківською системою України збитків. Як показали результати дослідження багато банків України не приділяли належної уваги управлінню кредитним ризиком та ризиком ліквідності, що призвело до зростання проблемної заборгованості в кредитному портфелі і неможливості виконувати свої зобов'язання в строк.

4. НБУ проводить політику, що сприяє укрупненню банків, на що вказує підвищення вимог до мінімального розміру регулятивного капіталу до 500 млн. грн. Проте, для існуючих банків було запроваджено лаг нарощування капіталу.

5. У різні періоди часу до банківської системи України як активно заходили, так і виводили свої капітали іноземні інвестори. У більшості випадків іноземні інвестори купували великі банки, які мають розгалужену мережу. Рівень присутності іноземних банків в Україні досить високий, однак нові угоди вже не укладаються в мільярдах доларів США, як до кризи. Прослідковується тенденція виходу іноземного капіталу з українського банківського сектору. Кількість банків, створених за участю іноземного капіталу зменшується.

6. Слід зазначити, що на сьогодні актуальними є питання злиття вітчизняних банків, де об'єднуються не тільки найбільші банки, а й середні банки і малі банки. В подальшому, на нашу думку, великі банки будуть купувати малі, що в результаті призведе до зменшення загальної кількості банківських установ в Україні та зростання рівня концентрації банківського капіталу. Оскільки банки з незначним обсягом регулятивного капіталу змушені будуть шукати вихід. І хоча НБУ відтермінував нарощення капіталу до 500 млн. грн., багато банків змушені його збільшувати через неякісні активи.

7. Протягом незалежності України було проведено значну кількість заходів з реформування банківської системи, особливо значна відбулась з 2014 року, проте вона мала як позитивне схвалення, так і значний спротив. Так, на думку експертів, основний недолік реформи полягає в тому, що вона була проведена шляхом ліквідації банків, а не відбувалось приєднання проблемних банків до діючих з метою збереження клієнтської бази (наприклад, В'єтнам використовує систему безкоштовного продажу проблемних банків іншим надійним фінансовим установам). Крім того, реформа коштувала значних бюджетних витрат, які було спрямовано на збільшення активів державних банків, «порятунок» Приватбанку та допомогу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Також, посилення вимог до резервування ризик-операцій та валютного регулювання та знецінення національної валюти призвело до значного відтоку капіталу без подальшого повернення в Україну.

Отже, для поліпшення процесу реформування банківської системи України можна визначити наступні шляхи:

1. Для підвищення ефективності та вдосконалення функціонування банківської системи України необхідно здійснити комплекс заходів:

- підвищити рівень капіталізації банків через залучення додаткового акціонерного капіталу;
- підвищувати показники ліквідності банків шляхом удосконалення інструментарію регулювання ліквідності та перегляду нормативів ліквідності, цьому сприятиме введення нового нормативу ліквідності LCR;
- активно розвивати і впроваджувати ризик-менеджмент як ефективний інструмент реагування та попередження системного ризику;
- підвищити рівень консолідації банків шляхом підвищення якості та конкурентоспроможності банківських послуг.

2. Основними цілями при реорганізації банків шляхом злиття, поглинання та приєднання для іноземних інвесторів є вихід на український ринок, а для вітчизняних інвесторів - підвищення конкурентоспроможності та збільшення капіталу. Аналіз досвіду реорганізації українських банківських установ свідчить, що першими у черзі на злиття, поглинання та приєднання є банки, створені під певне підприємство чи галузь у випадку погіршення економічної ситуації, в яких працюють підприємства цієї галузі та сама галузь.

3. В Україні важливу роль в реорганізації банків і консолідації банківського капіталу відіграє іноземний капітал. Загалом, іноземний капітал позитивно впливає на розвиток та становлення банківської системи України. У той же час негативні наслідки впливу іноземних інвесторів реорганізацію банків та на консолідаційні процеси у вітчизняній банківській системі можна нівелювати за допомогою державного регулювання та контролю за процесами злиття, поглинання і приєднання вітчизняних банків. На сьогодні, у зв'язку з високими макроекономічними ризиками інтерес до вітчизняних банків з боку іноземних інвесторів залишається низьким. Тому основні операції з реорганізації банків здійснюються за рахунок активності українських

інвесторів. Даний шлях розвитку дозволить банкам перейти на принципово новий рівень, а використання досвіду неефективних та невдалих процесів злиття, поглинання та приєднання допоможе уникнути багатьох стратегічних і тактичних прорахунків. НБУ доцільно розробити систему ефективного моніторингу та оцінки угод злиття, приєднання та поглинання банків, у першу чергу, за участю іноземних компаній та банків.

4. НБУ розробив Стратегію розвитку фінансового сектору України на 2020-2025 рр., де основними напрямками було виділено фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток.

Таким чином, в умовах банківської кризи, коли значна кількість банків ліквідується, необхідним є пошук шляхів реформування банківської системи України з метою зменшення банкрутства банків, що сприятиме зростанню довіри до банківської системи загалом і до кожного банку зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О.І. Особливості розвитку банківської системи України на сучасному етапі. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України* 2013. № 1 (16). С.145-148.
2. Дзюблюк О.В. Сутність банківської системи та її роль в економіці ринкового типу. *Фінанси України*. 2002. №8. С.79-85.
3. Райзберг У. Курс економіки: уч. посібник. Москва: ИНФРА-М., 2003. 408 с.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III зі змінами від від 20.09.2019 №132-IX. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
5. Клименко Т.В. Банківська система України та напрями її розвитку. *Фінанси України*. 2002. № 4. С. 106-108.
6. Швець В.Я., Єфремова Н.Ф., Чічань О.І. Гроші та кредит. URL: https://pidruchniki.com/85936/finansii/groshi_ta_kredit.
7. Савлук М. І. Гроші та кредит: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 602 с.
8. Васюренко О. В. Банківські операції: навч. посібник. Київ: Знання, 2002. 255 с.
9. Касаткіна Т., Плахота А. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP) URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900832>.
10. Реформа. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D1>.
11. Краснова І.В., Нікітін А.В. Стратегічна реорганізація банківської системи України. *Економіка сьогодні: актуальні питання і перспективи*. 2013. №2. С. 69-79.
12. Лисенко М.Я. Перспективи консолідації банківської системи України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27, Т. 1. С. 430-435. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_55.pdf.

13. Богма С. Д. Проблеми та перспективи консолідації капіталу в банківській системі України. *Науковий вісник ДДМА*. 2011. № 1. С. 223-228.
14. Стратегія Національного банку України щодо реструктуризації і реорганізації банків у стані фінансової кризи: постанова Правління НБУ : схвалена 01.12.1998 №502. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98>.
15. Чайковський Я.І. Реорганізація банків як напрямок реформування банківської системи України. *Наука молода*. – 2015. – №23. URL: <http://naukamolodaj.tneu.edu.ua/index.php/nmj/article/view/141>
16. Скоробогач О. Стан і тенденції розвитку процесів злиття і поглинання у банківській системі України. *Вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1(30). С.62-66. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6927/1/Skorobohach.PDF>.
17. Гусев Я. О., Богма С. Д. Вплив іноземного капіталу на консолідаційні процеси в банківській системі України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. Праць. Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України. Харків, 2012. Вип. 1 (12). С. 46-49.
18. Чурило П. Б. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України. *Економічний простір*. 2010. №41. С.171-183. URL: http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Churilo.pdf.
19. Радова Н. В. Оцінювання ефективності банківських злиттів і поглинань. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 10 (136). С. 203-211.
20. Яременко Н.С. М&А в банківському секторі України: останні тенденції. *Ефективна економіка*. - Дніпропетровськ, 2011. №9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=705>.
21. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.

22. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: Постанова Правління НБУ від 17.08.2012 №346 URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>.
23. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління НБУ від 18.06.2015 №391 (у редакції рішення Правління НБУ від 31.05.2018 №304). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>.
24. Зрозуміти та відпустити: Причини і результати «великого банківського очищення». URL: <http://badbanks.bank.gov.ua>.
25. Реформа банківського сектору, або навіщо НБУ «вбив» більше 100 банків. URL: <https://voxukraine.org/uk/reforma-bankivskogo-sektoru-abo-navishho-nbu-vbiv-bilshe-100-bankiv>.
26. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору до 2025 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-pidtrimav-onovleni-zasadi-strategichnogo-reformuvannya-derzhavnogo-bankivskogo-sektoru>.
27. Семенча І.Є., Письменний О.В. Фінансовий стан банку у розрізі реформування банківської системи України. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 2. С.122-129.
28. Що чекає банки і їхніх клієнтів у 2019 році. URL: https://news.finance.ua/ua/news/-/442249/shho-chekaye-banky-i-yihnih-kliiyentiv-u-2019-rotsi_
29. Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) and Pillar 2. URL: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/supervisory-review-and-evaluation-srep-and-pillar-2>.
30. Дегтярєва Н. Впровадження ризик-орієнтованого нагляду за методологією SREP. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83337601>.
31. Національний банк затвердив нову систему валютного регулювання та оприлюднив дорожню карту валютної лібералізації. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85295172&cat_id=55838.

32. Реформа банківського сектору 2014-2018. Основні тенденції та ризики.
URL: <http://www.democrasyhouse.com.ua/ua/2018/reforma-bankivskogo-sektoru-2014-2018-osnov>.
33. Клименко Т. В. Банківська система України та напрямки її розвитку. *Фінанси України*. 2002. № 4. С. 106-108.
34. Костирко Л., Тищенко В. Сучасні світові тенденції розвитку банківської системи. *Бізнесінформ*. 2001. № 5-6. С. 5 – 8.
35. Данік Н.В., Тихонова Т.Р., Деркач М.А. Реформування банківської системи України: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С.981-985.
36. Офіційний сайт асоціації українських банків. URL: <http://aub.org.ua/> (дата звернення: 15.12.2018)
37. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України: Постанова Правління НБУ від 06.08.2009 №460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0460500-09>.
38. Національний банк оприлюднив підхід до стрес-тестування банків у 2019 році
URL:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=89024933&cat_id=558
38
39. Стратегія розвитку фінансового сектору до 2025 року.
URL:<https://bank.gov.ua/about/refactoring/develop-strategy>.
40. Основні напрями Стратегії розвитку фінансового сектору до 2025 року
Проект розділів I-III. URL: <https://bank.gov.ua/files/OUuMJPNMkIQtvqP>
41. Бачо Р. Реформування державного регулювання ринків фінансових послуг в ЄС. *Світ фінансів*. 2014. №4 С.110-115.

Класифікація банків України, необхідна для визначення шляхів їх реформування*

Класифікаційна ознака	Поділ банків
За формою власності (та з метою здійснення нагляду і регулювання)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку. (Державний банк - це банк, 100 відсотків статутного капіталу якого належить державі. Державний банк може існувати лише у формі акціонерного товариства); ✓ Банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам; ✓ Банки з приватним капіталом – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку. <p>Розподіл банків України у 2019 році наведено в дод. А.</p>
За бізнес-моделлю (з метою нагляду у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP))	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Універсальна – суттєві частки в активах та зобов'язаннях займають операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками та небанківськими фінансовими установами; ✓ Роздрібна – основну частку в активах та зобов'язаннях займають операції з фізичними особами; ✓ Корпоративна – основну частку в активах становлять кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях превалюють кошти, залучені від юридичних осіб; ✓ Корпоративна з роздрібним фінансуванням – основну частку в активах займають кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях превалюють кошти, залучені від фізичних осіб <p>обмежене кредитне посередництво – частка наданих кредитів юридичним та фізичним особам є незначною (менше 30 відсотків), або основна частка кредитів надана обмеженому колу осіб, або активні операції профінансовано власними коштами.</p>
За впливом на банківську систему	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Банки, що не мають суттєвого впливу; ✓ Системно важливі банки. НБУ визначає системно важливі банки відповідно до таких критеріїв: розміру банку, ступеня фінансових взаємозв'язків, напрямів діяльності.

Продовження дод. А

За організаційно-правовою формою	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Акціонерне товариство. На сьогодні банки можуть виступати у формі публічного (ПАТ) та приватного акціонерного товариства (ПрАТ); ✓ Кооперативний банк (кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб).
За територіальним характером діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Регіональні (банки, що здійснюють свою діяльність на окремій території); ✓ Внутрішньодержавні (банки, що виконують операції в багатьох регіонах країни через мережу філій); ✓ Міжнародні (банки, що активно працюють на світових ринках і мають філії та представництва за кордоном). ✓ Окремо виділяють банк-оболонку - банк - нерезидент, що не має постійного місцезнаходження та не провадить діяльність за місцем своєї реєстрації та/або не підлягає відповідному нагляду в державі (на території) за місцем свого розташування.
За сферою діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Універсальні (банки, що здійснюють різноманітні операції і надають комплексні послуги); ✓ Спеціалізовані (банки, що виконують окремі специфічні операції та обслуговують певні галузі економіки, функціонуючи в означеному сегменті ринку). Види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого визначає НБУ.
За наявністю мережі філій	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Багатофілійні банки. Банки, що відкрили філії та територіально відокремлені підрозділи; ✓ Банки без філій. У світовій практиці виділяють ще цифрові банки (тобто банки, які існують виключно у електронному форматі), однак в Україні законодавство не передбачає існування таких банків. Попри те, що частина суспільства вважає монобанк, спортбанк банками, за своєю суттю класичними банками вони не є, а лише мобільними додатками.

*Примітка: складено автором за матеріалами [5; 8; 9].

Розподіл банків на групи на 2019 рік

№	з/п	НКВ	Назва банку
1	2		3
1			Банки з державною часткою
2	2		АТ "Укрексімбанк"
3	6		АТ "ОЩАДБАНК"
4	46		АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
5	274		АБ "УКРГАЗБАНК"
6	593		ПАТ "РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР"
7			Усього по групі банків з державною часткою (5 банків)
8			Банки іноземних банківських груп
9	3		ПАТ "Промінвестбанк"
10	5		АТ "УКРСОЦБАНК"
11	36		АТ "Райффайзен Банк Аваль"
12	88		ПАТ "КРЕДОБАНК"
13	129		АТ "БТА Банк"
14	136		АТ "УКРСИББАНК"
15	142		АТ "Ідея Банк"
16	153		АТ "ПРАВЕКС БАНК"
17	171		ПАТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК"
18	251		АТ "ПІРЕУС БАНК МКБ"
19	272		АТ "АЛЬФА-БАНК"
20	295		АТ "ІНГ Банк Україна"
21	296		АТ "ОТП БАНК"
22	297		АТ "СІТІБАНК"
23	298		АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК"
24	299		АТ "СБЕРБАНК"
25	325		АТ "БАНК ФОРВАРД"
26	329		АТ "КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК"
27	331		АТ "КРЕДИТВЕСТ БАНК"
28	407		АТ "Дойче Банк ДБУ"
29	455		АТ "СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК"
30			Усього по групі банків іноземних банківських груп (21 банк)
31			Банки з приватним капіталом
32	29		АТ "БАНК АЛЬЯНС"
33	43		АТ "АЛЬТБАНК"
34	49		Полікомбанк
35	62		АТ "ТАСКОМБАНК"
36	72		ПрАТ "БАНК ФАМІЛЬНИЙ"
37	91		ПАТ АКБ "Львів"
38	95		ПАТ "ОКСІ БАНК"
39	96		АТ "А - БАНК"
40	101		АКБ "ІНДУСТРІАЛБАНК"

Продовження дод. Б

41	105	ПАТ "МТБ БАНК"
42	106	Акціонерний банк "Південний"
43	113	АТ "Полтава-банк"
44	115	АТ "ПУМБ"
45	123	АТ "БАНК ГРАНТ"
46	126	АТ "МЕГАБАНК"
47	128	АТ "СКАЙ БАНК"
48	133	АТ "АСВІО БАНК"
49	143	АТ "КОМІНВЕСТБАНК"
50	146	ПАТ "БАНК УКРАЇН.КАПІТАЛ"
51	191	АТ АКБ "АРКАДА"
52	205	АТ "МетаБанк"
53	206	АТ "Місто Банк"
54	231	АТ "ЮНЕКС БАНК"
55	240	АТ "КІБ"
56	241	АТ "АЙБОКС БАНК"
57	242	ПАТ "УНІВЕРСАЛ БАНК"
58	243	АТ "КБ "ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ"
59	270	АТ "БАНК КРЕДИТ ДНПРО"
60	286	АТ "АБ "РАДАБАНК"
61	288	АБ "КЛІРИНГОВИЙ ДІМ"
62	290	АТ "ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК"
63	305	ПАТ "БАНК ВОСТОК"
64	311	АТ "БАНК ТРАСТ-КАПІТАЛ"
65	313	АТ "Український банк реконструкції та розвитку"
66	320	ПАТ "БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ"
67	326	АТ "АКБ "КОНКОРД"
68	377	АТ "УКРБУДІНВЕСТБАНК"
69	381	АТ "МОТОР-БАНК"
70	386	ПАТ "КБ "ГЛОБУС"
71	387	АТ "АП БАНК"
72	389	АТ "МІБ"
73	392	ПуАТ "КБ "АКОРДБАНК"
74	394	АТ "БАНК 3/4"
75	395	АТ "ЄПБ"
76	402	АТ "ВЕРНУМ БАНК"
77	460	АТ "БАНК СІЧ"
78	512	АТ "АЛЬПАРІ БАНК"
79	553	АТ "БАНК АВАНГАРД"
80	634	ПАТ "БАНК "ПОРТАЛ"
81	694	АТ "КРИСТАЛБАНК"
82	774	АТ "РВС БАНК"
83		Усього по групі банків з приватним капіталом (51 банк)

Примітка: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=89250434&cat_id=55838

Основні документи, що регламентують процес реформування банківської системи України*

Період	Документ
Січень 2015	Прийнято Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» та закон «Про внесення змін до закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» щодо розкриття інформації»
Березень 2015	Ухвалено закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб»
Травень 2015	Прийнято постанову НБУ «Про затвердження Положення про визначення пов'язаних із банком осіб»
Червень 2015	Ухвалено закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розбудови інституційної спроможності Національного банку України» та закон «Про фінансову реструктуризацію»
Березень 2017	Підписано меморандум з МВФ, де одним із зобов'язань України є подальше проведення реформи фінансового сектору
Квітень 2017	Уряд затвердив середньостроковий План пріоритетних дій уряду до 2020 року
Травень 2019	Підписано Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та Міністерством фінансів
Серпень - грудень 2019	Розроблена нова Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року

*Примітка: складено автором

Активні операції банківської системи України у 2008-2019 рр. (станом на початок року), тис. грн.

Дата	Активи (усього)	Надані кредити	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями банків
01.01.2008	599396	485368	276184	153633	20188
01.01.2009	926086	792244	472584	268857	48409
01.01.2010	880302	747348	474991	222538	122433
01.01.2011	942088	755030	508288	186540	148839
01.01.2012	1054280	825320	580907	174650	157907
01.01.2013	1127192	815327	609202	161775	141319
01.01.2014	1278095	911402	698777	167773	131252
01.01.2015	1316852	1006358	802582	179040	204931
01.01.2016	1254385	1009768	830632	175711	321303
01.01.2017	1256299	1005923	847092	157385	484383
01.01.2018	1336358	1042798	870302	170938	516985
01.01.2019	1360764	1118618	919054	196634	555871

Пасивні операції банківської системи України у 2008-2019 рр. (станом на початок року), тис. грн.

Дата	Пасиви (усього)	Статутний капітал	Зобов'язання банків	Кошти суб'єктів господарювання	Кошти фізичних осіб
01.01.2008	599396	42873	529818	111995	163482
01.01.2009	926086	82454	806823	143928	213219
01.01.2010	880302	119189	765127	115204	210006
01.01.2011	942088	145857	804363	144038	270733
01.01.2012	1054280	171865	898793	186213	306205
01.01.2013	1127192	175204	957872	202550	364003
01.01.2014	1278095	185239	1085496	234948	433726
01.01.2015	1316852	180150	1168829	261372	416371
01.01.2016	1254385	222170	1150672	318568	402137
01.01.2017	1256299	414668	1132515	369913	437152
01.01.2018	1336358	495377	1172761	403927	478565
01.01.2019	1360764	465532	1205114	406166	508869

**Переваги та недоліки створення інтегрованої моделі регулювання ринку
фінансових послуг у країнах ЄС [41, с. 112]**

Критерій	Переваги інтеграції	Недоліки інтеграції
Нагляд	<p>1. Вирішення непорозумінь, що виникають при існуванні «наглядового дуалізму»: – однозначна відповідальність одного органу; – синхронізація цілей (макро- та мікропруденційних політик); – повноцінний обмін інформацією.</p> <p>2. Більша інституційна незалежність посилює репутацію органу серед ринкових учасників.</p> <p>3. ЦБ є учасником міжбанківського ринку і розпоряджається первинною інформацією про ситуацію на ринку.</p> <p>4. Здійснюється синергія з грошово-кредитною політикою ЦБ.</p> <p>5. Концентрація професійних фахівців в одному органі здатна посилити ефективність виконання покладених функцій.</p>	<p>1. Існування принципу «більше очей більше бачать» означає, що більша кількість наглядачів більшою мірою здатні виявити існуючі системні ризики.</p> <p>2. Позитивний вплив конкуренції між органами нагляду.</p> <p>3. Ефективну співпрацю між органами може забезпечити Фінансова стабілізаційна комісія.</p>
Роль «останнього кредитора» («Lender of Last Resort»)	<p>1. Покладення цієї функції на ЦБ сприяє більш ефективній та активній наглядовій роботі.</p> <p>2. При існуванні потреби кредитування фінансової установи ЦБ володіє повною інформацією про платоспроможність установи.</p>	<p>1. Тісні зв'язки між органом нагляду та піднаглядними установами можуть призвести до несвочасного визнання фінансової установи неплатоспроможною.</p>
Банківський союз	У межах т. з. Банківського союзу у країнах єврозони створюється інтегральна наглядова модель, де мікропруденційна функція буде у ЄЦБ.	
Монетарна політика	Безпосереднє отримання інформації мікропруденційного характеру сприяє проведенню ефективнішої монетарної політики.	Провали у проведенні нагляду за фінансовими установами зменшують ефективність монетарної політики та сприйняття її зовнішнім середовищем.
Вплив на суспільство	Ліквідація дуалізму функцій сприяє скороченню бюджетних витрат.	Повністю інтегрований нагляд ляже непомірною відповідальністю та концентрацією функцій ЦБ.